

NÁSILÍ Z NENÁVISTI RASISMUS A MÉDIA

JAK NEPSAT ČERNOBÍLE O BAREVNÉM SVĚTĚ

KLÁRA KALIBOVÁ (ED.)

Klára Kalibová (ed.)

Násilí z nenávisti, rasismus a média

Jak nepsat černobíle o barevném světě

IN IUSTITIA

Vydala **In IUSTITIA, o. s.**
P.O.Box 15, 110 00 Praha 1
www.in-ius.cz

Jazykové úpravy: Eliška Froschová Stehlíková, Lenka Jandáková

Počet stran: 67
Vydání první, 2011
Vytiskl: VS Tisk – Vazební věznice Praha-Pankrác, VS Praha, Soudní 988/1, 140 57 Praha 4

Publikace vznikla v roce 2011 za finanční podpory Nadace Open Society Fund.

 **NADACE
OPEN SOCIETY FUND
PRAHA**

OBSAH

Úvod	5
Nastolování témat: stručný exkurz do vývoje konceptu (Tomáš Trampota)	6
Násilí z nenávisti a média (Klára Kalibová)	10
Jak vést respektující rozhovor (Petra Kutálková)	26
Důležitá rozcestí v procesu psaní textu o menšinových tématech: přemýšlení o interakci s lidmi, se kterými se autor textu setkává (Petr Matoušek)	36
Vzorná menšina nebo žluté nebezpečí? (Martina Dvořáková)	43
Média versus krajní pravice (Jan Charvát)	48
Limity informování o násilí z nenávisti aneb jak nenarazit (David Oplatek)	56
Příloha:	
Přehled skutkových podstat trestných činů z nenávisti dle platného trestního zákoníku.	62
O autorkách a autorech	67

ÚVOD

Sborník Násilí z nenávisti, rasismus a média vám předkládáme v době, kdy média opět plní zprávy o incidentech motivovaných etnickou a národnostní nevraživostí, pochodech krajní pravice a etnickém napětí. Novináři a novinářky překládají veřejnosti obrazy skutečnosti tak, jak ji vnímají, jaké vstupní informace mají k dispozici, kolik času na zpracování zprávy mají a jakou očekávají sledovanost. Přitom významným způsobem ovlivňují veřejné mínění, a tím i způsob, kterým čtenáři a čtenářky budou vnímat příčiny a následky násilí z nenávisti, dopad na jeho oběti i oprávněnost trestního stíhání konkrétních pachatelů.

Přinášíme informace a představujeme zkušenosti, které, jak doufáme, budou pro čtenáře a čtenářky z prostředí médií inspirativní a obohacující. Některé informace budou nové, některé možná budou považovány za „obnošenou vestu“ či „nošení dříví do lesa“. Věříme, že vás zaujme příspěvek zabývající se nastolováním témat a vlivu médií na společnost a jednotlivce. Představíme vám koncept násilí z nenávisti. Možná využijete poznatky o tom, jakým způsobem přistupovat k obětem trestné činnosti, či co vše je ve hře, když vstupujete do neznámého prostředí. Zastavíme se u zobrazování menšin v médiích a vedení rozhovorů s představiteli krajní pravice. Závěrem se seznámíte s omezeními, které médiím plynou z informování o trestné činnosti z nenávisti.

Vznik sborníku uzavírá českou část projektu *Improving Media Objectivity and Coverage of Issues Involving Social Tolerance* podpořený Nadací Open Society Fund Praha. V rámci projektu se na podzim 2010 uskutečnil třídní mezinárodní seminář, na kterém účastníci a účastnice z pěti zemí diskutovali o roli médií při informování o rasismu a krajní pravici. Na jaře 2011 byl podobný seminář uskutečněn na půdě Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy pro tamější studenty a studentky. Materiály používané na obou seminářích nyní představujeme širší odborné veřejnosti.

Doufáme, že pro vás bude publikace přínosná.

Září 2011

Klára Kalibová

NASTOLOVÁNÍ TÉMAT: STRUČNÝ EXKURZ DO VÝVOJE KONCEPTU

TOMÁŠ TRAMPOTA

Otázka vlivu a účinku médií na jednotlivce a společnost je spojena s výzkumem médií od jeho počátku. V zásadě každý výzkum, který se zabývá médii, ať už zkoumá mediální organizace a podavatele v mediální komunikaci, mediální sdělení nebo mediální příjemce, nějaký účinek a vliv médií předpokládá (McQuail, 1999). Vliv médií na společnost není jen tématem odborné komunity opírající se o vědecké poznání, ale je také opakujícím se námětem veřejných debat a diskusí. Během vývoje výzkumu účinků jsme si je navykli dělit na krátkodobé a dlouhodobé, záměrné a nezáměrné, působící na jednotlivce a na společnost (McQuail, 1999).

Jedním z podstatných mezníků výzkumu účinků médií je soubor studií Paynova fondu, které vznikly ve 30. letech 20. století a zaměřily se na odhalování vlivu filmu na návštěvníky kin. Soubor studií vyčerpá bohaté spektrum tehdy dostupných metodických postupů; od dotazníkového šetření, přes psychologický experiment, měření fyzických příznaků účinků (zvýšená tepová frekvence, poruchy spánku) (DeFleur, Ball-Rokeach, 1995). Soubor třinácti studií patří doposud (také díky své metodické pestrosti) k nejrozsáhlejšímu výzkumu účinků, který kdy vznikl. Od té doby se metodika zkoumání účinků médií rozvinula a usadila. Stále však platí, že je pro nás snazší zkoumat krátkodobé účinky médií, nejčastěji zkoumané psychologickým experimentem, zatímco dlouhodobé účinky se nám metodicky daří odhalovat a popisovat jen problematicky (Trampota, Vojtěchovská, 2010).

U dlouhodobých účinků jsme tak často odkázáni spíše na dohady a předpoklady o účincích. Jednou z mála výjimek je koncept nastolování témat médii, označovaný jako **agenda setting**, který vychází z představy, že média mají v dlouhodobějším horizontu schopnost určovat, jaká témata bude společnost vnímat jako zásadní. „Výzkum nastolení témat kombinuje ve své tradiční podobě analýzu dvou oblastí komunikačního řetězce: 1) mediální obsahy, kterým jsou příjemci vystavováni a 2) mediální příjemce. Počátky výzkumu sahají k přelomu 60. a 70. let a pojí se s výzkumem předvolební politické kampaně a role médií při ovlivňování voličů. Autoři McCombs a Shaw použili kvantitativní metodiku a srovnávali, do jaké míry koreluje mediální zájem o určitá témata – vyjádřený postavením témat v rámci mediální agendy zkoumaných médií za určité časové období – s hodnocením důležitosti těchto témat, jak ji vnímali příjemci médií.“ (Trampota, Vojtěchovská, 2010: 242).

Tato dnes zdánlivě jednoduchá metodika odhalila a potvrdila vztah mezi tím, kolik prostoru média tématům věnují a vnímáním jejich důležitosti.

V počátcích byl druhý článek výzkumu nejčastěji založen na dotazování MIP (most important problem), kdy respondenti řadili témata podle jim připisované důležitosti (DeFleur, Lowery 1995). Jednoduchou matematickou korelací bylo poté poměřeno, který typ média má jak silnou schopnost ovlivňovat vnímání důležitosti témat veřejností. Tato původní podoba metody zkoumání nastolování agendy, tak jak ji sestavili američtí badatelé Maxwell McCombs a Donald Shaw, zažila od přelomu šedesátých a sedmdesátých let nespočet replikací a stala se klasickým pojetím výzkumu nastolování témat. V řadě případů výzkumníci sice nadále používali původní označení agenda setting (nastolování témat), ale vystačili si již jen se zkoumáním agendy médií a účinek – nastolení – již automaticky předpokládali.

Schopnost médií nastolovat témata se tak stala svým způsobem axiomem myšlení o médiích. Myšlenka, že zpravodajská média výběrem, zdůrazňováním a věnováním prostoru tématům v dlouhodobějším horizontu určují, o čem budeme přemýšlet, je už pramálo zpochybňována. „Teorie agenda setting se vyvíjí už déle jak pětadvacet let, protože se doplňuje a je kompatibilní s množstvím novějších konceptů společenských věd. Jak vědci vytvářejí stále detailnější intelektuální mapu vlivu masové komunikace na veřejnost, do teorie nastolování agendy byly zahrnuty či k ní byly připojeny mnohé další koncepty a teorie komunikace.“ (McCombs, 2009: 131).

Postupem času začali výzkumníci rozlišovat vzájemné působení tří agend: mediální agendy, veřejnostní agendy a agendy politické. Zatímco mediální agendu zkoumáme výzkumem mediálních obsahů, agendu veřejnostní výzkumem veřejného mínění a agendu politickou analýzou politických aktů. Postupně se také objevuje otázka, zda opravdu ovlivňuje agenda médií veřejnost, nebo je tomu naopak. „Obvykle se má za to, že (1) média nastolují agendu veřejnosti, v literatuře nicméně najdeme i studie předpokládající opačný směr kauzálního působení, tj. stav, kdy (2) agenda veřejnosti ovlivňuje mediální agendu.“ (Kalvas, 2009: 26).

ZKOUMÁNÍ AGENDY MÉDIÍ

Důležitou částí zkoumání nastolování agendy je samotné kvantitativní zkoumání tematické agendy médií – tedy zodpovězení otázky, kolik prostoru v určitém časovém horizontu věnují média různým tématům. Jak je patrné z konceptu nastolování témat, agenda médií je velice zásadní ve vztahu k veřejnostní agendě.

Výzkum tematické agendy ve své tradiční kvantitativní podobě také umožňuje srovnávat obsah médií různých zemí (zkoumat například, do jaké míry se věnují politice a do jaké míry zábavě, kolik prostoru poskytují domácímu zpravodajství a kolik zahraničnímu atd.) nebo médií různých historických období za účelem zmapování proměny médií v čase (například vývoj tematické agendy českých deníků od roku 1989 po současnost). Další možnou aplikací výzkumu tematické agendy je posouzení, do jaké míry média naplňují určitá normativní očekávání společnosti – zejména normu **různorodosti** (diversity) –, zda se média snaží reflektovat bohaté spektrum oblastí života společnosti, nebo je zajímá jen velmi omezený výsek témat (například kriminalita, zločin, katastrofy). To souvisí s otázkou, zda média nabízejí svým příjemcům na výběr bohaté spektrum rozličných témat, nebo jim naopak diktují jen velmi omezený výběr, a také s otázkou, jak věrohodně média reflektují život společnosti v jeho plnosti. Výzkum tematické agendy v zásadě představuje rozložení obsahů zkoumaného vzorku médií do zvolených tematických kategorií a měření prostoru, který média těmto tematickým kategoriím

8 věnují. Skladba tematické agendy médií se samozřejmě liší v návaznosti na typ média, jeho periodicitu, jeho zaměření a skladbu cílového publika. Odlišná témata budeme nacházet u všeobecného denního tisku a odlišné u specializovaných ekonomických deníků, zpravodajských týdeníků nebo specializovaných časopisů.

Maxwell McCombs a Donald Shaw začali své zkoumání agendy v roce 1968 výzkumem Chapel Hill Study na North Carolina University ve Spojených státech a své poznatky publikovali o čtyři roky později ve studii The Agenda Setting Function of Mass Media v odborném periodiku Public Opinion Quarterly. Pro prozkoumání, kterým tématům se média věnují, využili kategorizaci mediálních obsahů do několika základních tematických kategorií. „V prvním desetiletí výzkumů agenda setting nebyla oblast mediální agendy téměř vůbec akcentována. Většina badatelů vnímala agendu jako statický objekt bez vlastní dynamiky. (...) Zhruba od začátku osmdesátých let 20. století se začaly objevovat výzkumy, které se zajímaly o způsoby, jakými je nastavována mediální agenda.“ (Nečas, 2006: 84).

Co se týče výzkumů tematické agendy médií, můžeme rozlišovat **několik typů**:

- **Výzkumy sledující postavení jednoho tématu v agendě médií**, často z hlediska vývojové perspektivy; může jít například o výzkum mediálního pokrytí drogové problematiky a toho, kolik prostoru tomuto tématu média věnují v určitém časovém období a jak se jejich zájem proměňuje. Tyto výzkumy bývají často doplněny o analýzu, co média vede k zájmu o taková témata a co stimuluje jejich zájem – často pod označením agenda building, případně o srovnání vývoje reálných indikátorů – různých statistik.
- **Výzkum zkoumající celou agendu média** nebo více médií, kdy je účelem popsat tematickou skladbu celého mediálního produktu (nebo jeho některého žánru – nejčastěji zpravodajství). Výstupem takového typu výzkumu, kolik prostoru bylo věnováno kterému tématu, případně srovnání několika médií mezi sebou uzavřená zjištěním typu: „Lidové noviny věnují domácí politice 40 % obsahu, zatímco deník Blesk tomuto tématu věnuje 15 %.“ Toto využití výzkumu tematické agendy umožňuje komplexní popis vybraných médií z hlediska tematické struktury, popis jejich tematického vývoje ve zvoleném časovém horizontu nebo také srovnání tematické struktury určitého typu médií v různých zemích.

KVALITATIVNÍ POSUN K RÁMCOVÁNÍ UDÁLOSTÍ

Během dlouholetého zkoumání mediální agendy došlo k metodickému posunu a také zahrnutí kvalitativní metodiky. Otevřela se tak nová podoblast výzkumu agendy setting. Zatímco původní měření nastolování agendy představuje hledání korelace výsledků kvantitativní obsahové analýzy médií a dotazování publika z hlediska vnímání důležitosti témat, novější typ výzkumů se zabývá agendou setting druhého stupně – neboli nastolování agendy atributů. Do této oblasti spadá zkoumání takzvaných rámců (framing), tedy toho, jak jsou jednotlivé události v médiích zarámovány, co je zdůrazněno a co naopak zamlčeno. „Rámcovat znamená vybírat určité aspekty vnímané reality a zvýšit jejich významnost ve sdělovaném textu tak, že se prosazuje určitá definice problému, kauzální vysvětlení, morální hodnocení či také doporučené řešení popisované záležitosti.“ (Entman, 1993, citováno dle McCombs, 2009). Jak poukazuje McCombs, druhý stupeň nastolování agendy tak znamená výběr

a zdůraznění konkrétních atributů v mediální agendě. Výsledkem toho může být, že lidé také objekty zasazují do obdobných rámců a přisuzují důležitost rámcům osob či témat, když o nich hovoří či přemýšlejí (McCombs, 2009). Novější fáze výzkumu tak poukázala na to, že není jen důležité sledovat, která témata média vybírají a která se následně šíří veřejností jako důležitá, ale také jakým způsobem je prezentují a co zdůrazňují (rámcují) a jaké rámce témat – nebo objektů – se poté šíří. Tuto skutečnost jeden z autorů původního konceptu Maxwell McCombs reflektuje takto: „Důsledky nastolování agendy atributů a rámcování nás vrací zpátky k vlivu masových médií na postoje a názory.“ (McCombs, 2009: 145). Za největší moc rámců můžeme považovat skutečnost, že mají sílu definovat body diskuse, aniž by si publikum uvědomovalo, že k tomu dochází. Jak je patrné, v této rovině se již nezajímáme jen o to, která témata si média vybrala a kolik jim propůjčila prostoru, ale také o to, jak dané téma prezentují, případně do jakých rámců jsou objekty zasazovány a posléze přejímány příjemci jako nejdůležitější interpretace situace. Novější výzkum, který se přiklonil od zkoumání, jaká témata dostávají kolik prostoru, k otázce, jak jsou prezentována, je reflexí žurnalistické praxe, kdy novináři a editoři při uplatňování zpravodajských hodnot v rámci výběru „důležitých témat a událostí“ nevybírají témata jako celky, ale také zdůrazňují a vypichují určité skutečnosti, a tak rámuji vyznění článku – titulkem, zdůrazněnou citací, fotografií a jejím popiskem, ale také narativním vzorcem a dalšími prostředky reprezentace reality.

DOSAVADNÍ ZJIŠTĚNÍ

Maxwell McCombs ve své syntetizující práci Agenda setting, která shrnuje dosavadní poznatky výzkumu nastolování témat, ukazuje, které potenciální vlivy rozhodují, zda k nastolení agendy dojde, či nikoliv. Jedním z takových vlivů je vzdělání příjemce. „Vzdělání má vždy ten následek, že se daný jedinec začne více zajímat o zpravodajská média a vzroste jeho citlivost na širší spektrum témat, která se ve zprávách objevují.“ (McCombs, 2009: 76). Nicméně jedním dechem dodává, že nelze vliv vzdělání přeceňovat. Důležitou ovlivňující proměnnou je potřeba orientace respondenta v daném tématu. „V oblasti věcí veřejných platí, že čím větší potřebu orientace jednotlivec pocítuje, s tím větší pravděpodobností bude naslouchat agendě masových médií poskytujících množství informací o politice a vládě.“ (Ibid.: 107). Právě potřeba orientace v daném tématu ovlivňuje, zda bude nastolení agendy silnější, nebo slabší.

SHRNUTÍ

- Média jsou velmi selektivní z hlediska témat, kterým věnují svůj prostor.
- Pokud zpravodajská média věnují prostor určitým tématům, přebírá je často veřejnost a vnímá je jako důležitá.
- Vliv tematické agendy médií se u jednotlivých příjemců liší v závislosti na řadě faktorů. Jedním z nich je potřeba příjemce orientovat se v tématu.
- Nastolování témat (agenda setting) je jedním z mála konceptů, který do určité míry popsal dlouhodobý vliv médií na společnost.
- Mediální účinky zpravidla rozdělujeme na krátkodobé a dlouhodobé. Krátkodobé účinky se zkoumají snáze a jsme k jejich výzkumu metodicky vybavenější.

DEARING, J. W., ROGERS, E. (1997) Agenda-setting. SAGE. • DEFLEUR, L. M., LOWERYOVÁ, S. A. (1995) Milestones in Communication Research. London: Longman. • KALVAS, F. (2004) Nastolování agendy. Role masové a interpersonální komunikace, osobní zkušenosti a genderu. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. McCOMBS, M. (2009) Agenda setting. Portál. • NEČAS, V. Agenda setting. Teoretická východiska. In Kunštát, D. (2006) České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. • REESE, D. S., GANDY, O. H., GRANT, A. E. (2003) Framing Public Life. LEA. • TRAMPOTA, T. (2006) Zpravodajství. Praha: Portál. • TRAMPOTA, T., VOJTĚCHOVSKÁ, M. (2010) Metody výzkumu médií. Praha: Portál.

NÁSILÍ Z NENÁVISTI A MÉDIA

KLÁRA KALIBOVÁ

Seděla jsem přítelkyni na klí-
ně, když jsme jeli noční tramvají
z kina domů. Spolucestující muž
nám začal nadávat, že jsme lesby.
Vznikl z toho konflikt...

V noci mě vzbudila rána do hlavy.
Stáli nade mnou tři muži z měst-
ské policie. Zbili mě a pak mě
odvezli na záchytku. Je to tím, že
jsem na ulici, nikdo se mě neza-
stane. Nemohu nikomu věřit.

Neteře příběhly z venku s tím,
že je honí skupina neonacis-
tů. Než jsem stačil zavřít dve-
ře, byli vevnitř. Bránil jsem se
a strhla se rvačka. Část kon-
fliktu si nepamatuji, byl jsem
v bezvědomí poté, co mě jeden
z útočníků škrtil. Před dvaceti
lety byl rasistickými skinheady
zavražděn můj vzdálený příbuz-
ný. Tyhle věci se nám Romům dějí
prostě pořád.

Všechny v boxech uvedené případy se staly během po-
sledního roku v České republice. Jsou ukázkou případů
násilí z nenávisti. Některé z případů byly medializo-
vány. Média se většinou omezila na obecná konstatová-
ní o průběhu incidentu, v některých případech se
věnovala pachatelům a obětem. Mediální zájem utichl
zpravidla během prvního týdne po zveřejnění případů.
Pro poškozené však měla mediální odezva zásadní dů-
sledky pro jejich život po útoku.

Na naší synagoze jsme našli vyry-
tý hákový kříž. Není to poprvé. Při-
volaná policie chtěla případ řešit
jako poškozování cizího majetku
a vandalismus. Kolem synagogy
denně chodí na oběd naši senioři,
lidé, kteří přežili holocaust. Cítí
se asi všelijak.

důsledky pro poškozené. Dozvídají se o přístupu po-
licie a soudů a vytváří si názor na to, zda případná
soudní dohra konkrétního incidentu je spravedlivá,
či nikoli.

Vysoké mediální pokrytí některých případů z ne-
návisti a faktická priorita určitých kauz před jiný-
mi pak dává redaktorům a redaktorkám možnost
o násilí z nenávisti informovat v širším kontextu
a hlouběji. Proto následující článek představuje
problematiku násilí z nenávisti v širším kontextu,
zabývá se terminologií, specifiky skupin ohrože-
ných násilím z nenávisti, uvádí základní právní
konceptci užívanou v České republice, přehled-
ně uvádí typologii pachatelů trestné činnosti a
navrhuje kroky, které mohou být pro novináře
a novinářky inspirující při informování o násilí
z nenávisti.

Role médií je při informování o násilí z nená-
visti klíčová. Základním posláním novinářů
a novinářek je informovat s využitím veške-
rých dostupných informací, způsobem, který
poskytne čtenářům a čtenářkám prostor na
vytvoření si vlastního názoru. Skrze média se
lidé seznamují s tím, co násilí z nenávisti je,
jaké má příčiny, kdo jsou
jeho pa-
chatelé
a jaké
jsou
jeho

Dcera a další děti si hrály na břě-
hu rybníka. Jedno z dětí hodilo
do vody kámen. Soused začal na
děti křičet: „Vy svině černý, to si
vylovíte...“, strhl dceru do rybní-
ka a opakovaně ji několik sekund
držel hlavu pod vodou. Od té
doby již uběhl rok. Útočník ne-
byl trestně stíhán, pouze dostal
pokutu v přestupkovém řízení.
Dcera se velmi změnila, bezpro-
středně po útoku trpěla úzkostí
a odmítala chodit ven. Nyní se
zhoršila ve škole a nikomu nevě-
ří. Někdy je také agresivní.

NÁSILÍ Z NENÁVISTI, NÁSILÍ MOTIVOVANÉ PŘEDSUDKY A ETNONÁSILÍ

Konflikt, jehož cílem je konkrétní představitel určité skupiny právě z důvodu své příslušnosti
k této skupině, je vědecky zkoumán a popisován zhruba posledních padesát let. Průběžně jsou
navrhovány (a následně jinými vyvráceny) různé názvy pro popsání podstaty těchto konfliktů
– generalizované nesnášenlivosti.

Představuji tři nejběžnější termíny – násilí z nenávisti, násilí motivované předsudky a etnonási-
lí. Jedná se o sousloví, která vznikla mimo český jazykový kontext, v anglosaském světě, a jejich
zavedení do běžného jazyka proto představuje určitou komplikaci. Věřím, že po určité době
budou zejména první dva termíny obdobně obecně srozumitelné jako například domácí násilí.

- **Násilí z nenávisti** (hate violence) je násilí motivované nesnášenlivostí vůči napadenému z důvodu jeho příslušnosti k definované skupině, která má charakteristický a zpravidla nezměnitelný znak. Tímto znakem může být barva pleti, etnická či národnostní příslušnost, vyznání, sexuální orientace či identita, zdravotní stav, věk, subkulturní příslušnost či příslušnost k sociální skupině. Obvykle se také používá termín **trestná činnost z nenávisti** (hate crimes) označující takové jednání, které dosahuje intenzity trestného činu a je motivováno rasistickou, náboženskou, etnickou nesnášenlivostí nebo nesnášenlivostí vůči jinému z důvodu jeho věku, zdravotního stavu, politického přesvědčení či subkulturní příslušnosti. Toto pojetí je široce rozšířeno ve Spojených státech a Evropě a je prosazováno např. Organizací pro spolupráci a bezpečnost v Evropě. **Tento termín je pravděpodobně pro český kontext nejvhodnější.**
- **Předpojaté/ předsudečné násilí** (bias violence) je násilí motivované předsudky vůči skupině, kterou napadený reprezentuje v očích útočníka. Skupina opět může být definována etnicitou, barvou pleti, vírou, sexuální orientací, sociálním statutem apod. Určitou skupinou vědců je tento termín preferován proto, že neobsahuje onen problematický komponent nenávisti, tedy intenzivního pocitu antipatie, ale zdůrazňuje podstatu tohoto násilí spočívající v předsudku útočníka vůči určité skupině osob. Zastáncem tohoto pojetí je například americký právník Frederick M. Lawrence.
- **Etnonásilí** (etnoviolence) je definováno jako násilí motivované skupinovou nenávistí. Termín je autorem (Ehrlich, 2009) považován za konkrétnější, neboť jasně definuje cílovou skupinu útoku.

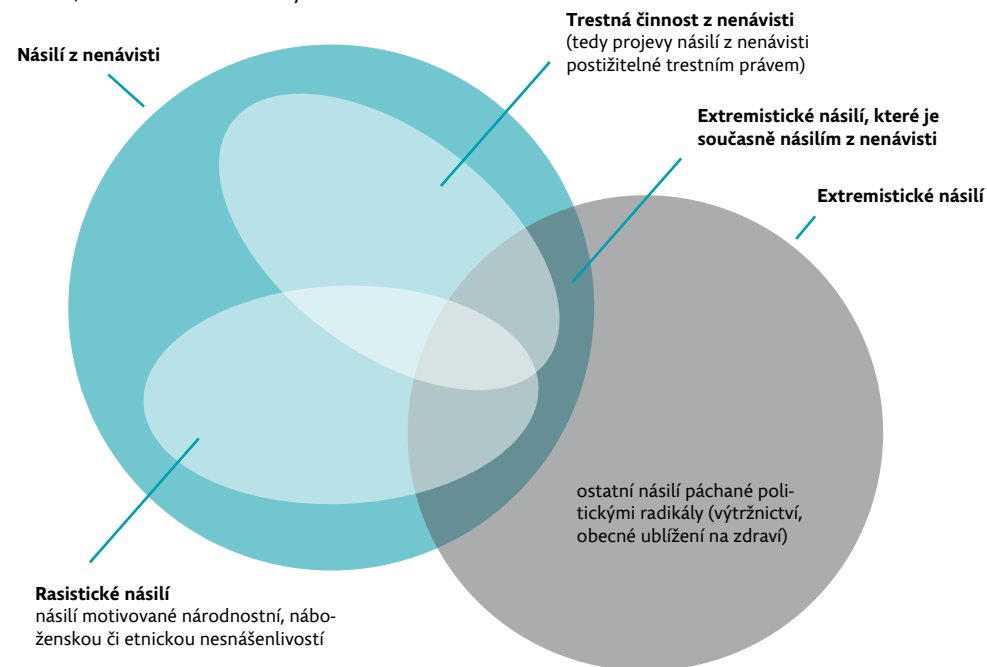
Podstatou násilí z nenávisti je útok na základě negativního **předsudku**, tedy takového postoje ke skutečnosti, jehož obsahem je vnímání reality **předem** definovaným způsobem. Vytváří se zpravidla bez osobní zkušenosti, na základě zkušenosti zprostředkované nebo zkušenosti, skrze kterou generalizujeme své závěry o nějaké věci, člověku či jeho chování. Pojem **násilí zahrnuje celou řadu forem**, zejm. fyzické a psychické násilí, ale také různé podoby útlaku a obtěžování.

V České republice se o násilí z nenávisti, obvykle hovoří v souvislosti s pravicovým extremismem, resp. s násilím páchaným krajní pravíci. Oba dva problémy spolu souvisí a do značné míry se překrývají, nejsou však totožné. Část pachatelů trestné činnosti z nenávisti se skutečně rekrutuje z řad krajní pravice, odhadem jde však o deset až dvacet procent. Proto je nepřesné používat termín **extremistické**

KAŽDÉ NÁSILÍ JE PŘECE MOTIVOVÁNO NENÁVISTÍ

Ano, to je do značné míry pravda. V případě násilí z nenávisti se však jedná o nekonkrétní ze-všeobecněnou nenávist k některé sociální skupině. Konkrétní napadený je většinou pouze zástupným cílem. Používáme úmyslnou **terminologickou zkratku**, kterou překonáváme přesnější název násilí motivované nenávistí vůči druhému z důvodu předsudku vůči jeho neměnitelné osobní charakteristice. Český název odpovídá anglickému **hate violence**, německému **Hassgewalt**.

násilí či **extremistická trestná činnost**. Pokud budeme používat termín extremistické násilí, odkládneme také pozornost veřejnosti od příčin násilí z nenávisti. Vnímání problému se pak nepřesně polarizuje na problém mezi extremisty a napadenými představiteli menšin. Někdy je také užíván mnohem přesnější termín **rasistické násilí či násilí motivované národnostní, náboženskou či etnickou nesnášenlivostí**. Ten naopak implikuje, že napadení jsou pouze představitelé menšin. Jakkoli představitelé menšin jsou ohroženi násilím z nenávisti několika-násobně víckrát než představitelé většiny, nelze vyloučit napadení majority představitelem minorit. Proto je vhodné užívat termín násilí z nenávisti, který se postupně stane, také s pomocí médií, obecně srozumitelným souborům.

Graf znázorňující vztah mezi násilím z nenávisti, extremistickým násilím, trestnou činností z nenávisti a rasistickým násilím (graf autorka)

Uvedený graf zobrazuje souvztažnost všech zmíněných pojmů. Ukazuje, že trestná činnost z nenávisti je pouze součástí širší kategorie násilí z nenávisti. Řada incidentů z nenávisti není trestně právně postižitelná (ty, které nedosahují intenzity trestného činu) či postihovaná (ty, které nejsou orgánům činným v trestním řízení oznámeny nebo se jako trestná činnost z nenávisti nešetří). Extremistická trestná činnost/násilí se s kategorií násilí/trestná činnost z nenávisti překrývá pouze částečně, a to tam, kde se příznivci krajních politických skupin dopouští násilí/trestné činnosti s nenávistnou pohnutkou. Ostatní aktivity politických radikálů mohou pak být násilnými (vandalství) či trestnými činy (prosté ublížení na zdraví, vydírání), nikoli však násilím/kriminalitou z nenávisti. Celá řada aktivit politických radikálů pak není ani násilná ani nenávistná. Rasistické násilí či násilí motivované národnostní, náboženskou či etnickou nesnášenlivostí je jednou z podkategorií násilí z nenávisti, další podkategorií je například homofobní či transfobní násilí, násilí vůči osobám bez domova nebo lidem se zdravotním postižením.

Násilí z nenávisti má různé podoby – verbální incidenty, vyhrožování a vydírání, obtěžování, fyzické útoky, včetně těch, které končí smrtí, znásilnění, žhářské útoky, organizované pogromy a teroristické útoky.

Zastavme se nyní u těchto jednotlivých podob a zaměříme se na jejich podstatu a specifika, která mohou média využít při informování o jednotlivých typech násilí z nenávisti. Rozlišovat mezi závažností incidentů z nenávisti je podstatné. Neuvažně intenzivní zpravodajství o méně závažném incidentu z nenávisti vede k devalvací celého tématu a někdy i k negativní reakci veřejnosti vůči orgánům činným v trestním řízení nebo dokonce poškozeným. Naopak přehlížení násilných útoků či opomíjení nenávistné pohnutky vede k podceňování násilí z nenávisti a k přehlížení jeho příčin a důsledků.

• **Verbální incidenty** představují častou formu násilí z nenávisti. Může se jednat o nadávky tváří v tvář napadenému, projevy ve veřejném prostoru, ale také o šíření hanobících prohlášení skrze internet a sociální sítě. Řadíme sem i tvorbu a produkci textů písní a literárních děl šířících skupinovou zášť či nenávistnou propagandu. Velmi specifickou formou verbálních incidentů je popírání šoa a vydávání revizionistické literatury, tedy té literatury, která zpochybňuje nacistické, a v České republice také komunistické, genocida. Pro označení verbálních incidentů z nenávisti se může užít anglický termín **hate speech**, pro zášť šířenou skrze internet a sociální sítě pak **cyber hate**. Verbální incidenty jsou, pokud dosáhnou určité intenzity, postižitelné trestním právem. Právně odpovědní jsou za určitých podmínek konkrétní útočníci, autoři textů, vydavatelé, osoby, které texty dále šíří a reprodukuje. Pokud nejde o konflikt mezi konkrétními osobami, požaduje zákon pro případ trestního stíhání, aby k projevům nenávisti došlo **veřejně**, tedy nejméně před třemi osobami, nebo tiskem, filmem, televizí, rozhlasem, počítačovou sítí nebo jiným podobně účinným způsobem. Z hlediska trestního práva přitom není rozhodující, zda ke zveřejnění a šíření dochází v reálném veřejném prostoru nebo ve virtuálním prostoru. Jediným rozdílem je praktická dosažitelnost pachatelů a prokázání toho, že verbální incident spáchali.

Za text a videoklip byli v srpnu 2011 obviněni tři rapeři, policie je odhalila, ačkoli vystupovali pod přezdívkami Řezník, Pitva, Hrobka.

(...) za vraždu Ukrajince dostaneš tři mince, za odstranění somráka dostaneš hnedle medáka,

za upálení fetišáka dostaneš čubku na ptáka, za odstranění houmlese tu nikdo vinu nenese,

každě houmles si ve špíně chlastá krabicáka, Pitva na ně potom ve tmě kyselinu cáká,

já si nechal hákáč vytetovat na bicáka, spálil bych je všechny, udělal z nich uheráka (...)

Rapeři, kteří natočili klip o „konečném řešení“, půjdou k soudu, iDnes, cz, 9. 8. 2011

Administrátor jednoho z nejnavštěvovanějších online portálů opakovaně rušil rasistické komentáře jednoho z přispěvatelů. V průběhu roku 2009 mu bylo opakovaně vyhrožováno. *Co kdybych oddělal tebe i s tím tvým (kdoví jestli) fakanem, ty uzenej zasranej kripile? P. S. Předej to policii, zmrde... Já tvůj debilní ksicht znám. Zkus najít můj.*

Z e-mailu administrátorovi, publikováno s jeho souhlasem

• **Fyzické útoky z nenávisti** mají podobu různě intenzivního ublížení na zdraví a mají různé následky. Aby se dalo hovořit o útoku z nenávisti nepostačí, aby útočník a oběť patřili k různým etnickým, národnostním, náboženským, subkulturním aj. skupinám. Při objasňování fyzického útoku z nenávisti vždy půjde o to prokázat motivaci útočníka, což je nepoměrně těžší než při objasňování verbální trestné činnosti. Vzhledem k tomu, že za útoky z nenávisti hrozí vyšší tresty, popírají útočníci svoji nenávistnou motivaci.

Fyzickým útokům z nenávisti po roce 1989 podlehl dle nevládních organizací více než tři desítky osob, především Romů a osob tmavé barvy pleti. Většina z útoků nebyla řešena jako motivovaná nenávistí.

• **Žhářské útoky** jsou v České republice relativně časté a téměř výlučně směřují vůči dvěma skupinám ohroženým násilím z nenávisti – Romům a lidem bez přístřeší. Útok zápalnými předměty umožňuje útočníkovi velmi účinně zasáhnout poškozené v místě, kde jsou nejzranitelnější – v jejich domově –, a současně mu poskytuje prostor k tomu, aby místo útoku rychle a nepozorovaně opustil. Medializací žhářských útoků může dojít k jejich nápodobě. Proto také například po žhářském útoku ve Vítkově došlo následně k několika podobně provedeným útokům. Nutno podotknout, že pouze některé byly žhářskými útoky z nenávisti.

• **Vyhrožování a vydírání** zpravidla směřuje vůči exponovaným cílům, jako jsou představitelé určité komunity, antirasističtí aktivisté či politici veřejně prosazující lidská práva a respekt vůči menšinám. Cílem takového jednání je zastrašit napadené a přimět je k tomu, aby se z veřejného dění stáhli. Vyhrožování a vydírání nabývá různých rozměrů.

• **Obtěžování** je takovou formou násilí z nenávisti, které obvykle nesměruje vůči individuální oběti, ale neidenticky vůči celé skupině osob. Řadíme sem především veřejné aktivity neonacistických, rasistických a podobných nenávistných skupin. Podstatou obtěžování je vytváření takové atmosféry ve společnosti, která zastrašuje či vyčleňuje jednu konkrétní skupinu osob.

Ve večerních hodinách se dvojice mladých lidí vracela z diskotéky. Nedaleko autobusové zastávky na ně nejprve verbálně zaútočil muž, který jim nadával: „Černý svině, táhněte.“ Poté fyzicky napadl nejprve muže a poté mladou dívku, které v době incidentu bylo patnáct let. Útočník poškozené zlomil nos.

Rozhovor s klientem,
In IUSTITIA, 2011

- 16 • **Teroristický útok** jako projev násilí z nenávisti se v České republice prozatím nevyskytl. Je to dáno skutečností, že na našem území se vyskytuje minimum organizací a uskupení schopných teroristický útok z nenávisti uskutečnit. Abychom mohli hovořit o teroristickém útoku, musel by útočník působením na civilní obyvatelstvo ohrozit demokratické základy a chod konkrétního státu.

NA ÚTOK Z NENÁVISTI LZE (NIKOLI VŠAK VÝLUČNĚ) USUZOVAT Z DOPROVODNÝCH ZNAKŮ:

- útok provázejí **verbální projevy**, symboly nebo slogany, jejichž obsahem je nenávisť vůči konkrétní skupině, kterou napadený v očích útočníka reprezentuje
- útok je směřován vůči **osobě**, která je veřejně ztotožňována s určitou sociální skupinou nebo zastává antirasistické postoje
- k útoku došlo v bezprostřední **blízkosti budovy**, kterou lze spojit s některou sociální skupinou (gay bar, synagoga, mešita, sociálně vyloučená lokalita)
- k útoku došlo **ve dnech**, které jsou významné buď pro ohroženou komunitu (Jom Kipur, Gay Pride) nebo pro útočníky (v České republice se bude jednat především o data související s nacionálním socialismem či neonacistickým nebo ultrafašistickým hnutím jako například 1. květen, 28. září či data výročí úmrtí významných českých a zahraničních (neo)nacistů)
- k útoku se veřejně přihlásí některá **nenávistná skupina** (v ČR většinou neonacistická, nelze vyloučit radikální islamistické či radikalizující se romské skupiny)
- útok provedením **připomíná předchozí** incidenty z nenávisti (v ČR například opakující se žhářské útoky)

SPECIFIKA OBĚTÍ NÁSILÍ Z NENÁVISTI

Násilí z nenávisti jsou vystaveny různé skupiny lidí, a to představitelé minorit i většinové společnosti. Prožívání útoku je velmi individuální. Při vedení rozhovoru s osobami vystavenými násilím z nenávisti je třeba zachovat zásady nezraňujícího rozhovoru (viz text Petry Kutálkové), je také možné uvědomit si širší kontext incidentů z nenávisti směřovaný vůči konkrétní skupině. Pochopitelně nic neplatí univerzálně. Osvědčuje se citlivý přístup zdvořilého návštěvníka, který okolnosti incidentu pozvolna zkoumá a nesnaží se je projektovat na svoji zkušenost zpravidla zástupce majority.

Statisticky nejohroženější skupinou násilím z nenávisti jsou v České republice **Romové**. Představují naši nejpočetnější národnostní menšinu v generalizujícím povědomí spjatou s řadou

negativních jevů, jejichž příčinou je nízké vzdělání, vysoká nezaměstnanost a sociální vyloučení. Také mediální obraz Romů přispívá k jejich diskriminaci a negativnímu vnímání většinovou společností. Celková atmosféra ve společnosti tak do značné míry umožňuje páchání násilí z nenávisti. Pokud existuje obecná shoda na tom, že některá konkrétní skupina představuje ohrožení obecně sdílené představy o spořádané společnosti, útok vůči představiteli takové skupiny není v řadě případů vnímán negativně, je bagatelizován, či dokonce pozitivně hodnocen.

Pokud informujeme o násilí z nenávisti směřovanému vůči Romům, je možné si uvědomit několik okolností. Incident z nenávisti **není** většinou **izolovanou okolností**. Česká romská populace dlouhodobě zažívá diskriminaci při jednání v zaměstnání, službách i bydlení. Řadu především verbálních útoků považuje za součást svého soužití s majoritou. Proto je prožívání závažnějšího incidentu z nenávisti (zpravidla až zásadního fyzického útoku) velmi intenzivní, neboť představuje pověstný vrchol ledovce v dlouhodobě (skryté) konfliktní situaci.

Individuální útoky se zpravidla **nedějí v sociálně vyloučených lokalitách**. V těchto lokalitách představuje romské obyvatelstvo většinu, k napadení obvykle dochází v místech, kde poškození patří k menšině. Jistou výjimku představují cílené hromadné útoky, v českém kontextu organizované především krajní pravicí. Obvyklé jsou případy napadení integrovaných romských rodin. Tato okolnost vystihuje podstatu násilí z nenávisti – **zástupnost obětí**. Útočník z nenávisti nenapadá konkrétního člověka, ale symbolicky osobu, která v jeho očích reprezentuje skupinu, vůči které chová více či méně racionalizovanou zášť.

Prožívání napadení je dále spojeno se skutečností, že romská populace se **vizuálně liší** od neromské populace. Tuto odlišnost nemůže žádným způsobem změnit, proto jsou viktimizace a pocítování následků spojené s trestným činem velmi silné. V některých případech se objevuje přetrvávající obava i několik následujících let.

Někteří Romové žijí **v určité izolaci**, nevyhledávají veřejná místa či necestují veřejnou dopravou. Mysleme na to, pokud budeme plánovat společný rozhovor. Respektujme přání toho, s kým rozhovor vedeme. Vážme si pozvání domů. Samotné prožívání incidentu z nenávisti může být velmi **emotivní a prožívané skupinově**. Pokud usilujeme o rozhovor s poškozeným, respektujme přítomnost dalších členů rodiny či rodinných přátel. Uvědomme si, že především bezprostředně po incidentu jsou poškození a jejich blízcí často velmi ochotni sdílet své emoce. Nezneužívejme toho ku prospěchu reportáže či rozhovoru, zvažme, zda zobrazení intenzivního rozpoložení neuškodí poškozeným v budoucnu.

S novináři jsme se bavili hned po té události. Druhý den to běželo ve zprávách. Lidé nás potom poznávali na ulici, nemohli jsme vkročit do obchodu nebo do hospody. Vztahy s našimi sousedy se zhoršily.

*rozhovor s klientem,
In IUSTITIA, 2011*

18 Židé a muslimové jsou skupinou, vůči které směřují útoky z nenávisti motivované náboženskou záští.

Cílem incidentů z nenávisti motivovaných **antisemitismem** je v ČR především židovský majetek, náboženská a pietní místa. Fyzické útoky nejsou časté, což je dáno určitou „neviditelností“ české židovské komunity, která je většinou sekulární a výrazně integrovaná. Českým Židům téměř výlučně hrozí útoky ze strany představitelů krajní pravice, muslimští radikálové nepředstavují v současné době ohrožení, nelze však vyloučit některé útoky vedené ze zahraničí. Útoky se mohou objevovat v období významných pro antisemitskou tradici nacionálního socialismu (např. výročí Křišťálové noci) či v reakci na politický vývoj na Blízkém východě.

Při komunikaci s poškozenými z židovské komunity je možné vzít v úvahu zkušenost s **šoa (holocaustem)**, která je napříč komunitou široce sdílena. Velmi citlivě reaguje židovská komunita na projevy nacionálního socialismu a neonacismu a popírání šoa. Menší část židovské komunity žijící v České republice pochází z Izraele a může s sebou nést negativní zkušenosti z konfliktů a napětí, kterému je Izrael vystaven.

Islamofobie (nesnášenlivost vůči muslimům) se v České republice zatím vyskytuje v poměrně malém rozsahu. Cíle útočníků jsou většinou muslimské budovy, případně dochází k individuálnímu verbálnímu napadení osob, které útočník vizuálně ztotožní s islámem (ženy v šátku). Poměrně negativně však česká společnost reaguje na požadavky muslimů na stavbu mešit, případně minaretů. Různé petice a protesty proti jejich stavbě je možné hodnotit jako nenávistné obtěžování. Také v případě islamofobních incidentů narůstá jejich četnost v souvislosti s děním na Blízkém východě, případně teroristickými útoky v zahraničí. Česká muslimská komunita je různorodá, zahrnuje lidi z Blízkého a Středního východu, Afriky, postsovětských republik a české konvertity. Kulturní odlišnost a prožívání incidentů z nenávisti by proto měly být respektovány, zvláštní citlivost by novináři a novinářky měli projevit při jednání s osobami opačného pohlaví, osobami s významným postavením v komunitě, osobami silně věřícími či při kladení otázek, které se týkají víry či sexuality.

Cizinci a cizinky jsou další skupinou ohroženou násilím z nenávisti. V České republice jich žije více než 400 tisíc, pocházejí přitom z různého kulturního prostředí. Násilím z nenávisti jsou ohroženi především ti, kteří se vizuálně liší (Afričané, Asiaté), zemi jejich původu váže s Českou republikou negativní historická zkušenost (Rusové) či je provází vykonstruovaná negativní pověst (příslušníci postsovětských republik).

Viktimizace násilím z nenávisti v cizineckých komunitách má určitá specifika. Cizinecké komunity jsou **relativně uzavřené**, a proto zranitelné. Omezená integrace umožňuje rozvoj předsudků, které jsou následně zdrojem násilí z nenávisti. Podstatná část cizinců a cizinek se liší na první pohled nebo nejspíše do okamžiku, kdy promluví. Odlišnost je zdrojem napětí, které může následně přerůst v konflikt. O velké části incidentů z nenávisti vůči cizincům se **nikdy nedozvíme** s ohledem na neznalost jazyka a českého právního systému a fakt, že někteří cizinci a cizinky jsou v České republice ilegálně, tedy v rozporu s bytovými normami. K násilí z nenávisti může docházet i mezi **různými skupinami cizinců**. Média by proto při informování o mezicizineckých střetech neměla příliš rychle dospět k závěru, že se jedná o vzájemné vyřizování účtů, ale odpovědně zkoumat, zda incident neprovázela nenávistná pohnutka.

Při rozhovoru s cizinci a cizinkami je nutné vzít v úvahu **jazykovou a kulturní bariéru**, v případě přítomnosti tlumočnicka zohlednit i jeho vliv na výslednou informaci (viz text Petry Kutákové). Při komunikaci s poškozenými je třeba respektovat jejich **postavení v rodině** i způsob komunikace, který si zvolí. V řadě případů jsou to děti nebo velmi mladí lidé, kteří jsou schopni médiím zprostředkovat informace starších poškozených. Hierarchicky je však třeba dbát na to, že jejich postavení by mělo zůstat zachováno jako nižší, přesto, že s jejich pomocí komunikujeme s dospělými. Cizinci a cizinky si s sebou přinášejí **různé zkušenosti ze země původu**. Mohli být ve své zemi pronásledováni či měli negativní zkušenosti s orgány činnými v trestním řízení, představiteli státu či médií. Tuto svoji zkušenost mohou přenést i do kontaktu s námi.

Gayové, lesby, bisexuálové a transgender lidé (LGBT komunita) jsou oproti všeobecnému přesvědčení násilím z nenávisti poměrně dost ohroženi. Pechová (2009) uvádí, že více než každý desátý gay byl fyzicky napaden z důvodu svojí sexuální orientace. Přesto u nás není viktimizaci homofobními útoky věnována dostatečná pozornost. Lidé napadení z důvodu své sexuální orientace či identity nepoživají takové ochrany jako například lidé napadení z důvodu své národnosti či etnické příslušnosti, víry či dokonce politického přesvědčení (srov. dále). Homofobní incidenty nejsou systémem evidovány a v důsledku toho nejsou rozeznávány jako závažné, resp. homofobní násilí z nenávisti nepředstavuje problém, který by stát považoval za nutné řešit. Incidenty z nenávisti vůči LGBT komunitě mají podobu verbálního a fyzického napadení konkrétních osob, napadání společenských a kulturních akcí a pochodů hrdosti, tzv. Gay Pride, či útoků na gay a lesbické kluby. Specifikem homofobního násilí je i skutečnost, že část pachatelů jsou **příbuzní nebo známí** (spolužáci, spolupracovníci) útočící v reakci na to, že se dozvědí, že napadený či napadená je gay, lesba, bisexuál nebo transgender. Incidenty z nenávisti provází v řadě případů také **nucený coming out**, tedy nedobrovolné zveřejnění sexuální orientace či identity napadeného, které může být prožíváno velmi traumaticky. Formou násilí z nenávisti, která se v případě LGBT komunity objevuje častěji než u jiných skupin, je **znásilnění**, zejm. znásilnění lesbických žen, které útočník chce přesvědčit, že svoji lesbickou orientaci pouze předstírá. Při komunikaci s oběťmi homofobního a transfobního násilí je vždy nutné respektovat jejich soukromí a identitu.

Lidé bez přístřeší představují další skupinu osob ohrožených a vystavených násilím z nenávisti. Obecně lze poukázat na to, že násilí v bezdomovecké komunitě je poměrně často přítomné a v určité podobě se stává součástí života na ulici. Útoky zvenčí jsou vedeny jednak představiteli krajní pravice a mladými násilníky, ale v některých případech i představiteli státní moci. Zpravidla hovoříme o pachatelích **na misi**, kteří realizují cíl, který vytyčili jako prospěšný pro celou společnost. K napadání bezdomovců dochází v jejich přirozeném prostředí, především ve velmi odlehlých či opuštěných lokalitách, což prakticky znemožňuje stíhání velké části pachatelů. Útoky na osoby bez přístřeší jsou **typické svou brutalitou**. V řadě případů jsou oběti ubity k smrti nebo upáleny.

Komunikace s lidmi bez přístřeší je pro média v řadě případů velmi obtížná. Při popisování incidentu z nenávisti by nemělo dojít ke stereotypizaci chování bezdomovců, kteří v žádném případě nepředstavují homogenní skupinu, ani skupinu, jejíž napadání je možné nějakým způ-

Jedním ze známých pravděpodobně politicky motivovaných napadení, bylo zkraje devadesátých let napadení komunistického předáka Jiřího Svobody. Pachatel nebyl nikdy dopaden.

U domu předsedy komunistické strany Jiřího Svobody kdosi zvoní. Svoboda otevírá a od muže s karnevalovou maskou dostane pár bodných ran do hrudníku a do břicha. Otci přispěchá na pomoc osmnáctiletá dcera, po útočnickovi hází hrnek, vrhá se na něj a strhává mu masku z obličeje. On ji bodne nožem. Hluk u dveří vyruší Svobodovu manželku – když příběhne, vezme láhev vodky, praští s ní neznámého muže do hlavy a zraní ho. On okamžitě vstává ze země a aniž se na Svobodovu obrátí, utíká pryč. Jeho tváře si nikdo z rodiny nevšiml.

MF Dnes, 11. 8. 2001, přejato z www.sds.cz

střety mezi krajní pravíci a levicí vyskytuje se **politické přesvědčení jako důvod napadení** v České republice sporadicky. Pochopitelně sem neřadíme intenzivní politické disputece mezi stranickými oponenty, které spadají do rámce politické diskuse. Částečně mimo logiku konceptu trestné činnosti z nenávisti, ovšem v patrné souvislosti s politickým pronásledováním mezi roky 1948 a 1989, český trestní zákoník považuje za trestné kriminální jednání motivované politickou záští.

Lidé s postižením jsou skupinou osob, která může být lehce napadena z důvodu svého zdravotního stavu. Viktimizace osob s postižením má různé formy, zejména verbální, nelze však vyloučit i fyzické napadení. Specifikem napadení je značná bezbrannost a zranitelnost napadených, kteří se v řadě případů nemohou fyzicky bránit, ani se z místa napadení urychleně vzdát. Takovýto útok může vést k tomu, že napadený přestane vycházet či se straní veřejných míst. Zvláštní skupinou lidí, kteří jsou napadáni v souvislosti se svým zdravotním stavem, jsou **HIV pozitivní lidé**. O viktimizaci zdravotně postižených toho v českém kontextu mnoho nevíme vzhledem k nedostatku oficiálních i neoficiálních dat.

Představitelé subkultur a lidé napadení pro své politické přesvědčení jsou různorodou skupinou. Podstatou jejich napadání je odlišné vzezření, názory či chování. Subkulturní skupiny (punks, hip-hopři, squaťři, anarchisté, skejťáci, emo, taneční subkultura aj.) jsou téměř výlučně v českém kontextu napadáni představiteli krajní pravice, krajní pravice pak téměř výlučně skupinou antifašistických militantů. Výjimkou nejsou ani ozbrojené útoky na squaty a další místa obývaná či navštěvovaná subkulturní mládeží. Mezisubkulturní násilí má poměrně vysokou latenci, způsobenou průběhem viktimizace, ke které dochází mezi velmi mladými lidmi, v nočních hodinách a v prostředí, kde nelze vyloučit intoxikaci všech zúčastněných. Ochota napadení následně oznámit policii je poměrně nízká. Pomineme-li

Násilí z nenávisti nejsou ušetřeni ani představitelé **majority**. Jedná se sice o méně častý jev, přesto by neměl být přehlížen. Ne každé napadení představitel majority osobou z menšinového prostředí je možné považovat za incident motivovaný nenávistí. Asi nejznámějším případem z poslední doby bylo napadení dvanáctiletého bílého českého hochy dvěma útočníky, z nichž jeden byl mladistvý, druhý nezletilý. Součástí jednání pachatelů bylo i vydírání s rasistickým podtextem. Mladistvý pachatel byl pravomocně odsouzen. U medializace násilí z nenávisti vůči majority hrozí velmi negativní reakce okolí a zneužití celé situace představiteli krajní pravice. Proto je nutné, aby média zvážila míru, kterou budou o případu informovat, a postupovala vyváženě.

PACHATELÉ NÁSILÍ Z NENÁVISTI

Všichni oslovení vesničané pondělní čin čtyř zdejších mladíků bagatelizují. Ten se přitom nápadně podobal tomu vítkovskému: i v Býchorech na Kolínsku totiž vlétla zápalná pochodň do bytu, v němž spala rodina s malými dětmi. "Byla to klukovina. Ti kluci se posilili alkoholem, ruplo jim v bedně a udělali blbost," hodnotí čin mladá žena, která bydlí hned naproti napadené bytovce.

Obyvatelé Býchor útok žhářů bagatelizují. 'Byla to klukovina', lidovky.cz, 14.7.2011

Pachatelé násilí z nenávisti jsou zpravidla kategorizováni do čtyř základních skupin (J. McDevitt, J. Levin, S. Bennett: 2002).

- **Pachatel hledající vzrušení** (thrill seeker) se mezi útočníky z nenávisti vyskytuje nejčastěji, zhruba ve dvou třetinách útoků. Napadá jiné pro zábavu a vybírá si ty, kteří se nějakým způsobem liší.

- **Obranný** (defensive) **pachatel** páchá trestnou činnost z nenávisti proto, aby ochránil své okolí před vnějšími narušiteli.

- **Odvětný** (retaliatory) **pachatel** reaguje na předchozí incident z nenávisti nebo konfliktní situaci, kterou se skutečně nebo domněle dopustil někdo ze skupiny, již tento pachatel posléze napadne.

- **Pachatel na misi** věří, že tím, že útočí na druhé, realizuje vyšší poslání a chrání konstrukt „své“ společnosti.

Obvyklou argumentací pachatelů nebo jejich obhájců, že se násilí/trestné činnosti z nenávisti dopustili nechtěně či bez vědomí jeho důsledků, v mladické nerozvážnosti, pod vlivem davu či alkoholu, je vhodné posuzovat velmi kriticky. Lze souhlasit s Čírtkovou (2004), že nenávist vůči jiným si „osvojili za plného vědomí a nelze doufat, že ocení zdrženlivost sankcí a spontánně se napraví. Stejně tak je velmi problematické zdůrazňovat iracionálnost, spontánnost či vliv alkoholu u jednotlivých trestných činů jako argument pro upuštění od sankcí, neboť takový přístup se rovná posilování kriminální kariéry pachatele“ (Čírtková, 2004). Relativizace vědomého útoku z nenávisti je velmi citlivě vnímána oběťmi, které zpravidla velmi pečlivě sledující průběh vyšetřování a jeho obraz v médiích.

22 V této souvislosti zmiňme, že některá česká média s oblibou pachatele trestné činnosti z nenávisti popisují jako *mladíky*, *mladé muže* či *místní obyvatele*. A jejich postavení těch, kterým rozumíme a solidarizujeme s nimi, dále posilují takovou stavbou reportáže, která zdůrazňuje jejich lidskou tvář, mládí či přátelství s osobami z komunity, jejíž zástupce napadli.

Druhou krajností je pak presumpce viny údajných pachatelů trestné činnosti z nenávisti před důkladným prokázáním jejich viny jako vrahů, *žhářů* či *viníků*. Mnohem vhodnější je proto volit neutrální termíny (*muž*, *XY*) nebo termíny vztahující se k procesnímu postavení pachatelů (*podezřelý*, *obviněný*, *odsouzený*).

Pachatelé trestné činnosti z nenávisti **zpravidla nejsou příznivci krajní pravice**. Dle Štěchové (2001) je mezi pachateli interetnického násilí necelých dvacet procent příznivců krajní pravice, resp. hnutí skinheads. Ještě nižší poměr uvádějí některé zahraniční výzkumy. Zveřejňování etnicity či národnosti pachatelů jakékoli trestné činnosti je dle českého právního řádu nemožné. Ve prospěch tohoto zákazu hovoří dva základní argumenty. Žádný uznávaný sociálně-vědní výzkum neprokázal, že by sklony ke kriminalitě byly vrozené či podmíněné etnický, resp. biologicky. Kriminální kariéra je podmíněna situačně a je významně ovlivněna procesy socializace. Druhým argumentem je pak samotné určení etnicity v heterogenním střeoevropském prostředí, kde jakékoli etnické označení pachatele je nálepkou stanovenou vnějšími aktéry (orgány činnými v trestním řízení, médii, obhájci). Českým specifíkem je pak kategorie národnosti, kterou si dobrovolně volíme, a zpravidla skrze ni vyjadřujeme sounáležitost s určitým jazykovým a kulturním prostředím.

A CO NA TO ZÁKON?

Některé formy násilí z nenávisti jsou postižitelné trestním zákoníkem, hovoříme pak o **trestných činech z nenávisti**. Trestná činnost z nenávisti není trestním zákoníkem přímo definována, existují však takové skutkové podstaty trestných činů, které umožňují stíhat a trestat jednání motivované rasistickou, náboženskou, etnickou, národnostní, třídní nebo jinou podobnou záští.

Podstatou stíhání trestné činnosti z nenávisti je navýšení trestní sazby, která je odsouzenému vyměřována. Toto **navýšení trestní sazby není projevem zvýhodňování obětí** trestné čin-

nosti z nenávisti, ale projevem tohoto, že tato trestná činnost má tři důsledky. První důsledek je důsledek v rovině **individuální oběti**, kterou specificky viktimizuje, pro její nezměnitelnou charakteristiku. Druhým důsledkem je útok na **komunitu**, kterou oběť reprezentuje a která velmi intenzivně vnímá své ohrožení, a fakt, že útok může být kdykoli zopakován vůči komukoli se stejnou nezměnitelnou charakteristikou (barva pleti, víra, sexuální orientace atd.). Třetí efekt dopadá na **demokratickou společnost**, neboť jedním z jejích znaků je ochrana před podobnými incidenty.

Trestní zákoník ochranu před násilím z nenávisti pojímá na **třech úrovních** jako:

- součást **základní skutkové podstaty** – nenávistná pohnutka je podmínkou trestnosti. Pokud není prokázána, nejedná se o trestný čin a obviněný je zproštěn obžaloby. Jako příklad uvádíme trestný čin **Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod** (§356 trestního zákoníku).

Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod

(1) Kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

(...)

- součást kvalifikované skutkové podstaty – za běžných okolností hrozí obviněnému trestní sazba v určitém rozsahu, pokud je prokázána nenávistná pohnutka, ukládaná trestní sazba se zvyšuje. Jako příklad uvádíme trestný čin **Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci** (§ 352 trestního zákoníku)

§ 352 Násilí proti skupině

(1) Kdo skupině obyvatelů vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu, bude potrestán odnětím svobody až na **jeden rok**.

(2) Kdo užije násilí proti skupině obyvatelů nebo jednotlivci nebo jim vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu pro jejich skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou skutečně nebo domněle bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody na **šest měsíců až tři léta**.

(...)

Překvapivou výpověď v kauze vítkovských žhářů, kteří popálili romskou holčičku Natálku (3), podala skautská vedoucí, s níž jezdil na letní tábory jeden z obviněných Václav Cojocar (26). ... „Vaška znám jako hodného kluka. Neměl nikdy problémy s ostatními dětmi, ani romskými. Když byl jako vedoucí, měl Romy i ve skupině. Snášel se s nimi, kamarádil s nimi,“ řekla vedoucí skautského oddílu, kam od deseti do 16 let Cojocar docházel.

Žháři z Vítkova – Měli kamarády i mezi Romy!, ahaonline.cz, 22.5.2010

- 24 • a jako **obecnou přítěžující okolnost**, která se aplikuje v situaci, kdy trestný čin byl motivován nenávistí, ale dle trestního zákoníku nelze aplikovat ani základní skutkovou podstatu ani kvalifikovanou.

§ 42 Přítěžující okolnosti

Soud jako k přítěžující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel

(...)

b) spáchal trestný čin ze ziskuchtivosti, z pomsty, z **národnostní, rasové, etnické, náboženské, třídní či jiné podobné nenávisti** nebo z jiné zvlášť zavrženíhodné pohnutky

(...)

Nutno podotknout, že současné trestně právní pojetí **není ani ucelené, ani dostačující**. Trestní zákoník víceméně rozeznává pět základních motivů, které považuje za nutné zvlášť stíhat. Jedná se o pohnutku spočívající v **rasistické, národnostní, etnické, náboženské nebo politické zášti**. Z trestněprávní ochrany před násilím z nenávisti tak jsou vynecháni především ti, kteří byli napadeni z důvodu své sexuální orientace či identity, zdravotního stavu či subkultur-ní příslušnosti.

JAK INFORMOVAT O NÁSILÍ Z NENÁVISTI

- uvádějme incidenty z nenávisti v širším kontextu, vysvětlujeme specifika a zdroje tohoto násilí
- šetřme práva a zájmy obětí, uvědomme si nebezpečí, ale také následnou nechtěnou pozornost, které mohou být po zveřejnění reportáže vystaveni
- respektujeme kulturní odlišnost obětí a možné odlišné prožívání útoku z nenávisti a zprostředkujeme je příjemci/kyni článku s respektem k poškozeným
- odlišujeme incidenty z nenávisti podle jejich společenské závažnosti
- pokusme se najít autoritu, jejíž odsudek incidentu z nenávisti, bude mít vliv na veřejnost

- nespekulujeme o motivu, ale nezastírejme jej
- zvažujeme, zda neuvážená medializace nezasáhne do objasňování trestné činnosti z nenávisti
- aktivně se vyptávejme orgánů činných v trestním řízení na pohnutku takových incidentů, které mají znaky násilí z nenávisti
- nenávistné incidenty sledujeme v delší perspektivě a zprostředkujeme veřejnosti to, jakým způsobem zášť zasahuje do života konkrétních poškozených a komunity, kterou reprezentují
- nebagatelizujeme činnost útočníků
- pokud je to vhodné, uvádějme obecné informace, které mohou prospět obětem nebo osobám ohroženým násilím z nenávisti (bezpečnostní typy, kontakty na pomáhající organizace, informace o zákonných nárocích poškozených)

ZDROJE:

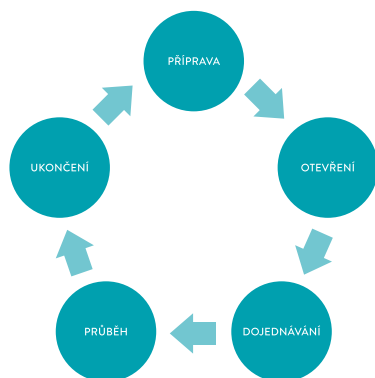
ČÍRTKOVÁ, L. (2004). Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk. • EHRLICH, H. J. (2009). Hate Crimes and Ethnoviolence: The History, Current Affairs, and Future of Discrimination in America. Boulder, CO: Westview Press. • Hate Crime Laws. A Practical Guide (2009). Warsaw: OSCE/ODIHR. • HEREK, G. M. BERILL, K. T. (eds.) (1992). Hate Crimes. Confronting Violence Against Lesbians and Gay Men. London: SAGE. HERCZEG, J. (2008). Trestné činy z nenávisti. Praha: ASPI. • JELÍNEK, J. (2010). Trestní právo procesní. Praha: Leges. • KALIBOVÁ, K. (2010) Jak chránit před násilím z nenávisti. In Kolektiv autorů: Zapomenuté oběti. Násilí z nenávisti a poradenství pro jeho oběti v ČR. Praha: Foundation Remembrance, Responsibility and Future, Kulturbüro Sachsen, In IUSTITIA, • KUČTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. (2005) Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.Beck. • LAWRENCE, F. M. (2002). Punishing hate: bias crimes under American law. Cambridge, MA: Harvard University Press. • McDEVITT, J., LEVIN, J. AND BENNETT, S. (2002). Hate Crime Offenders: An Expanded Typology. Journal of Social Issues, 58: 303–317. • PECHOVÁ, O (2009). Diskriminace na základě sexuální orientace. E-psychologie. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/pechova.pdf> (cit.15.9.2011). • ŠTĚCHOVÁ, M. (2001). Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevraživosti. Praha: IKSP. Dostupné z <http://www.ok.cz/iksp/docs/266.pdf> (cit.15.9.2011). • http://www.sds.cz/docs/prectete/ves_tan2.htm

JAK VÉST RESPEKTUJÍCÍ ROZHOVOR

PETRA KUTÁLKOVÁ

ROZHOVOR

Profesionální pomáhající rozhovor se skládá z několika fází – příprava, otevření, dojednávání, průběh, ukončení, příprava (Úlehla, 1999). Dobře a citlivě odvedený rozhovor by měl být cílem nejen sociální práce, ale také novinářiny. Proto si schéma pomáhajícího rozhovoru vypůjčím i pro tento text.

PŘÍPRAVA – CO BYCH MĚL/A VĚDĚT, JEŠTĚ NEŽ VYRAŽÍM DO TERÉNU?

Informace, dovednosti, zkušenosti a způsoby řešení zátěžových situací, které jednou získáme, se mohou hodit kdykoli v průběhu naší profesní dráhy i v soukromém životě. To se týká i práce s lidmi, kteří se stali obětí trestného činu¹. Možná překvapí, co všechno může být k tomuto tématu užitečné vědět, ještě než člověk „vytáhne paty“ z redakce.

CO JE TO VIKTIMIZACE?

Viktimizace, tedy proces poškozování a způsobování újmy, kvůli kterému se jedinec stává faktickou obětí trestného činu, je komplexní proces. Odborná literatura hovoří minimálně o třech podstatných elementech (Tomášek, 2010):

- **primární viktimizace:** vztahuje se k samotnému trestnému činu, respektive k veškerým efektům, které interakce mezi pachatelem/kou a obětí vyvolá
- **reakce oběti na delikt** (včetně jakýchkoli změn, které se projeví v psychické rovině oběti)
- **sekundární viktimizace**

¹ V textu je pro zjednodušení používán termín „oběť“; ten však může v laickém diskurzu implikovat pasivitu, neschopnost řešit svou situaci či dokonce spoluvinu na trestném činu. Vždy je proto vhodné zvažovat, zda nevolit jinou terminologii, např. člověk, který se stal terčem útoků z nenávisti apod.

To, že se člověk stane obětí zločinu, zpravidla znamená dopad na jeho sociální fungování; do- stává se do kontaktu s řadou institucí či organizací, zejména s orgány činnými v trestním řízení. K trestnému činu se vztahuje i reakce okolí. Je bohužel známo, že tyto zkušenosti mohou být velmi negativní a mohou mít zásadní zraňující dopad na život člověka. Újmám, které takto vznikají, se souborně říká **sekundární viktimizace**.

Do této kategorie mohou spadat také výsledky činnosti médií; a to buď v přímém kontaktu s člověkem, který se stal obětí trestného činu (např. při rozhovoru) nebo nepřímo (např. zve- řejněním identity tohoto člověka).

To, jaký dopad bude mít trestný čin na život člověka, je vždy individuální. Skutečnost, zda se rozvine posttraumatická stresová porucha, souvisí zejména:

- s osobností člověka
- s okolnostmi trestného činu (zejména s mírou násilí, mírou ponížení, hodnocením vlastní- ho chování v průběhu činu, hodnocením chování ostatních)
- s reakcí okolí na trestný čin a přístupem profesionálů i blízkých k oběti (Čírtková, 2004)

Různé trestné činy mají specifické dopady dle toho, do jaké oblasti zasahují.

VIKTIMIZACE NÁSILÍM Z NENÁVISTI

Podstatou trestné činnosti z nenávisti je útok na samotnou podstatu napadené/ ho, jeho/její nezměnitelnou charakteristiku – barvu pleti, víru, národnost, sexu- ální orientaci atd. Na rozdíl od obětí obecné kriminality, které mohou za účelem zvládnutí traumatu způsobeného trestným činem změnit způsob svého chování a do značné míry preventovat další viktimizaci, osobnostní charakteristiku, tedy důvod, pro který byl poškozený napaden, **změnit nelze**.

K intenzivní viktimizaci dochází především u těch osob, jejichž jinakost je vidi- telná a zřetelná navenek. Pokud je například oběť napadena ve veřejném pro- storu pro svou barvu kůže, může dojít k rozvoji sociální fobie; poškozený/á se odmítá pohybovat mimo svůj domov nebo jiné bezpečné prostředí. Specifická traumatizace je popisována u homofobních incidentů z nenávisti. Tyto inciden- ty bývají provázeny nuceným coming outem (veřejným sebezotožněním se s odlišnou sexuální orientací) a negativní reakcí bezprostředního okolí, včetně těch osob, u kterých by poškozený přirozeně hledal podporu v případě obecné kriminality. Zvláštní kategorii představují homofobní útoky z nenávisti vedené vůči lesbickým ženám ve formě znásilnění. Poškozené velmi obtížně zpětně re- definují vlastní sexualitu.

box Klára Kalibová

Každá trestná činnost či obecněji problematika, kterou zpracováváte, má svá specifika. Rychlým zdrojem informací o tématu mohou být nevládní organizace, které se problematice dlouhodobě věnují. Většina pracovníků či pracovník nevládních organizací je ochotna předat základní informace či doporučit další zdroje.

Díky nevládním organizacím či jiným institucím, které poskytují služby obětem trestné činnosti, se média také snaží získat kontakt na lidi, kteří byli oběťmi některého specifického druhu trestného činu. Podobně jako lidé, kteří mohou novinářům či novinářkám umožnit vstup do specifického prostředí, zastávají i nevládní organizace roli tzv. gatekeepers – hlídačů brány. Poskytovatelé služeb jsou zákonem, ale i etickými pravidly vázáni mlčenlivostí ohledně údajů o konkrétních klientech či případech. Výrazem profesionality poskytovatelů služeb potom je, že bez výslovného svolení člověka, kterého se sdělení údajů týká, vám žádné informace nepodají.

Dalším důvodem, proč se mnoho poskytovatelů služeb pečlivě rozhoduje o možnosti zprostředkování kontaktu klientů s médii, jsou špatné a mnohdy velmi zraňující předchozí zkušenosti či fakt, že o tyto skupiny klientů často jeví zájem bulvární média. Mnohdy také není nikdo z klientek a klientů, kdo by chtěl s médii hovořit, aktuálně k dispozici.

V mnoha případech také dojdou novináři a novinářky k názoru, že pro zpracovávání formát není nutné osobní setkání, ale že postačí kazuistika, zpracovaná pomáhající organizací, která poslouží jako ilustrace.

MŮŽE NOVINÁŘ ČI NOVINÁŘKA POMOCI ? INFORMACE O KRIZOVÝCH SLUŽBÁCH A DALŠÍCH MOŽNOSTECH PODPORY S SEBOU!

Novináři a novinářky se setkávají s lidmi, kteří mají za sebou mnohdy velice traumatizující situace. A právě traumatická zkušenost bývá předmětem zájmu médií. Při rozhovoru se proto může stát, že vyprávění vyvolá silné emoční reakce. A to jak přímo při rozhovoru, tak i nějakou dobu po něm. Jak se zachovat v takové situaci, se dočtete dále. Ve fázi přípravy na rozhovor je vhodné vyhledat si kontakty na pomáhající organizace, které nabízejí služby konkrétním cílovým skupinám. Obecně je vhodné disponovat alespoň čísly na krizové telefonní linky, které pak mohou posloužit při hledání následné služby, pokud by bylo potřeba.

MŮŽE BÝT TLUMOČENÍ POTÍŽ?

Rozhovor s člověkem prostřednictvím tlumočnicka je specifický. V praxi se vyskytují zhruba dva druhy situací; situace, kdy dopředu víme, že tlumočení budeme potřebovat a máme možnost alespoň nějaké přípravy, a situace, kdy musíme potřebu překladu řešit na místě. Výběr tlumočnicka či tlumočnice může mít zásadní vliv na rozhovor. Svou roli hraje, zda se jedná o profesionálního školeného tlumočnicka/ici, člověka z komunity se zkušeností s tlumočením, rodilého mluvčího, muže/ženu. Roli hraje i věk, postavení v komunitě, zda se jedná o jednorázovou či

KDE HLEDAT (NE)BEZPEČÍ? JAK NEOHROZIT SEBE ANI JINÉ.

Při rozhovoru se jedná o bezpečnost naší, případně dalších spolupracujících osob (tlumočnick/ice, fotograf/ka), a o bezpečnost člověka, který rozhovor poskytuje.

Pro incidenty z nenávisti je potom specifické, že se v řadě případů stávají ve veřejném prostoru. Identifikace poškozené/ho nebo svědka/kyně nebo jejich bydliště jej/ji pak významně ohrožuje a umožňuje pachateli/ce jej/ji kontaktovat, případně mu/jí i vyhrožovat. Důsledky necitlivé medializace ilustruje případ Marka Heczka. Poté, co média zveřejnila jeho totožnost, mu bylo vyhrožováno smrtí, v důsledku čehož odmítl následně vypovídat.

Je potřeba zvažovat fyzická i psychická ohrožení pro obě strany rozhovoru. A to jak aktuálně při vedení interview, tak i po jeho publikování. U některých trestných činů může být pro člověka nebezpečný pouze fakt, že ho někdo z komunity vidí hovořit s médii či výzkumníky/cemi (např. u domácího násilí). U jiných trestných činů mohou poškozené, a tedy i potenciální svědky/ně pachatele/ky hledat, a tedy je může ohrozit i to, že v médiích zveřejní někdo i malé vodítko k tomu, kde se nacházejí (např. obchodování s lidmi).

Pro zajištění větší míry **fyzického bezpečí** se vyplatí:

- zvážit **bezpečnostní aspekty** situace
- mít připravený **bezpečnostní plán** pro případ nouze ještě před započítím rozhovoru (zejména pokud jdou do terénu, který neznám a může být potenciálně nebezpečný), informovat kolegy, kam se chystám a kdy se vrátím.
- pokud to lze, zajistit si nejlépe dopředu pro rozhovor **bezpečné prostředí**, kde nebudeme rušeni a kde budou mít komfort obě strany.

Vítkovské žháře pomohl odhalit dobrovolný hasič z Otice na Opavsku Marek Heczko. Jeho svědectví, se kterým se sám přihlásil na policii, prokazuje rasový motiv činu – tedy, že žháři záměrně cílili na Romy.

ČT24, 19.5.2010

Dobrovolný hasič, jenž přivedl policii na stopu žhářů z Vítkova, u ostravského krajského soudu opět odmítl vypovídat... Obavy dobrovolný hasič zdůvodnil především incidentem, který se 29. května odehrál při oslavě kácení máje v Otčích. Za útočníka označil známého obžalovaných, který má dívku v Otčích. Muž přišel na parket, křičel, ať hasič shoří, a vyhrožoval mu smrtí.

Hasič v kauze Vítkov odmítl vypovídat. Bojí se neonacistů, Týden, 14. 9. 2010

30 O předcházení psychickým zraněním se budu věnovat podrobněji dále v kapitolách, které se věnují vlastnímu rozhovoru a následné přípravě textu.

Do oblasti bezpečnosti patří také znalost základních legislativních rámců. Česká trestní legislativa považuje za trestný čin situace, kdy člověk nepřekazí či neoznámí zákonem vyjmenované trestné jednání. Kategorie trestných činů, na které se vztahuje povinnost oznámit, resp. přezkazít, je poměrně široká². Zahrnuje různorodé trestné činy. V praxi se mohou novináři a novinářky nejčastěji setkat s trestnými činy páchanými na dětech (např. zneužití dítěte pro výrobu pornografie, týrání), s extrémně násilnými trestnými činy (těžké ublížení na zdraví, vražda, mučení a jiné nelidské a kruté zacházení), padělání či korupce. Tato tzv. oznamovací povinnost se vztahuje v podstatě na každého a novináři či novinářky z ní nejsou výjimkou.

Trestným činem je rovněž neposkytnutí potřebné pomoci člověku, který je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví nebo jiného onemocnění³.

OTEVŘENÍ ROZHOVORU A DOJEDNÁNÍ PRŮBĚHU SETKÁNÍ

Člověka nelze redukovat na „oběť trestného činu“. To je pouze jedna z rolí, která je mu v určité situaci přisouzena, a to dobrovolně či nikoli. Novinář či novinářka tedy rozmlouvají vždy s paní X nebo panem Y, kteří mají v životě i jiné zkušenosti, role apod. Přistupujte k osobě, s níž děláte rozhovor partnersky. Nesnažte se svými otázkami člověka vměstnat do předem připravené (a veřejností často požadované) kategorie oběti.

Dohodněte si dopředu obsah rozhovoru (viz dále). Myslete také na fyzické pohodlí; nabídněte občerstvení, sdělte, že je možné kdykoli dělat přestávky apod.

Pokud se setkáte s člověkem, který byl obětí trestného činu teprve nedávno, zvažujte, zda nelze rozhovor odložit. Takový člověk je pod vlivem extrémního stresu. Může se hůře soustředit, pomaleji chápat otázky či se obtížněji rozhoduje.

JAK ZÍSKAT INFORMOVANÝ SOUHLAS?

Informovaný souhlas je koncept, který je využíván jako jeden z pilířů etického výzkumu. Tento koncept lze však stejně dobře využít i pro práci v médiích. Podobně jako ochrana zdrojů citlivých informací by měl být informovaný souhlas pilířem profesionální novinářské práce. Získáváním informovaného souhlasu vyjadřujeme úctu a respekt k člověku, od kterého informace získáváme, a rovněž i k jeho zkušenosti.

O informovaném souhlasu lze hovořit, pokud:

- osoba je plně informována o výzkumném procesu a obsahu výzkumu

- informovaný souhlas je získán bez nátlaku

- osoba má možnost odmítnout participaci na výzkumu ve kterékoli fázi (Ellsberg/ Heise, 2005; Hopf, 2000; Human rights standards for preventing and combating trafficking and the protection of the rights of trafficked persons, 2009 a další).

Cílem je umožnit člověku, který poskytuje informace či rozhovor pro výzkum (v tomto případě médiím), učinit maximálně informované rozhodnutí o tom, jak se zachovat. Součástí informací, které by měly být předány, je:

- informace o formátu výstupu (článek, rozhovor, reportáž, regionální noviny, hlavní zpravodajská relace v televizi apod.)
- sdělení, kdo bude vést rozhovor a pro koho, předání kontaktu na sebe, aby se zpovídání mohl případně později ozvat
- informace o možných rizicích a přínosech pro konkrétního člověka, případně skupinu/komunitu
- informace o tom, jak bude zaručena důvěrnost sdíleného obsahu
- jakým způsobem budou případně data anonymizována
- informace o tom, že co se jednou dostane do médií, nelze již vzít zpět a zůstává tak vždy v nějaké formě dostupné
- zda bude možná autorizace
- informace o tom, že otázky mohou směřovat k násilí, které osoba prožila, či k citlivým tématům jejího života (Callamard, 1999; Ellsberg/Heise, 2005; Hopf, 2000 a další)

Získávání informovaného souhlasu by mělo probíhat jako dialog, formou přiměřenou věku a stavu člověka, nikoli jako jednostranné předání informací.

POSKYTNOUT ZA ROZHOVOR HONORÁŘ ČI NIKOLI?

Zejména pokud se jedná o časově náročnější, plánovaný rozhovor, je vhodné zvažovat nabídku finančního ohodnocení.

Proti finančnímu honorování hovoří zejména argumenty, jež poukazují na určitý nepřímý vyvinutý tlak na člověka, aby rozhovor poskytl, zejména pokud je v sociálně obtížné situaci a odmítnout výdělek tak může být složité. Člověk, který obdržel honorář, si také může připadat „dlužný“, mít pocit, že musí sdělovat citlivé, traumatické či jiné zkušenosti, k jejichž sdílení by jinak nebyl nakloněný.

² Zákon 40/2009, trestní zákoník §§ 367 a 368

³ Zákon 40/2009, trestní zákoník § 150

32 Pro nabídku honoráře zase hovoří fakt, že člověk musí strávit s novinářem či novinářkou určitý čas, v některých případech i někam přijet. Honorář by tak měl být finanční kompenzací vynaloženého času, příp. nákladů na cestu, ušlého výdělku apod. Takový koncept honoráře nepovede k tomu, že se budou vytvářet situace, kde se „historie utrpení stává komoditou, která je prodávána a kupována“ (Brunovskis/ Surtees, 2007).

Svůj přístup k tomu, zda a za co budeme člověka po rozhovoru honorovat či nikoli, je vhodné rovněž sdělit tomu, kdo nám informace předává.

BĚHEM ROZHOVORU

Usilujte o **nezraňující a respektující rozhovor**. Při rozhovoru se chovejte tak, jak byste chtěli, aby se lidé v takové situaci chovali k vám.

Nezačínejte nejtěžší otázkou. Rozhovor otevřete obecnějšími tématy. Kladte otevřené otázky.

Můžete vyjádřit účast či lítost, nikdy však nepoužívejte fráze typu: „vím, jak vám je“, „plně vás chápu“ apod. Nebuďte překvapení, pokud člověk, se kterým hovoříte, vyjádření vaší účasti odmítá přijmout či reaguje rozhněvaně. To se může stát, zejména pokud si vás spojuje se zdrojem svého traumatu či má špatné zkušenosti s médii.

Ujišťujte se v průběhu rozhovoru, že obsahu rozumíte, avšak nepřerušujte ihned, pokud jsou některé vyřčené informace nejasné či nedávají při poslechu smysl.

Reflektujte vlastní tón hovoru i řeč těla. Je vhodné vyvarovat se vět obsahujících hodnotící stanovisko, např. „měl/a jste...“, a otázek, které mohou působit obviňujícím způsobem, např. „proč jste neudělal/a to či ono?“

PRINCIPY RESPEKTUJÍCÍHO A NEZRAŇUJÍCÍHO ROZHOVORU

- Chovej se tak, jak by si chtěl/a, aby se jiní v podobné situaci chovali k tobě
- Získej informovaný souhlas s rozhovorem pro média
- Nezačínej nejtěžší otázkou
- Pokládej otevřené otázky
- Ujišťuj se v průběhu rozhovoru, že obsahu nějak rozumíš, avšak nepřerušuj ihned, pokud jsou některé vyřčené informace nejasné či nedávají při poslechu smysl
- Reflektuj vlastní tón hovoru i řeč těla, vyvaruj se hodnotově podbarvených vět obsahujících „měl/a jste...“ a otázek, které mohou působit obviňujícím způsobem, např. „proč jste neudělal/a to či ono?“
- Pokud nastane krizová situace, zůstaň klidný/á a vyjadřuj podporu
- Nebuď překvapen/a dlouhým nepřerušovaným tokem slov; nepřerušuj líčení traumatické události příliš brzy
- Věnuj čas a pozornost ukončení rozhovoru a doznění emocí; pokud je to vhodné, nabídní kontakty na pomáhající organizace.

Pokud nastane krizová situace, zůstaňte klidný/á a klid vyzařujte i navenek. Zároveň také dejte najevo empatii. Je možné pokusit se o tzv. **laickou krizovou intervenci**. Její cíle se v zásadě neliší od pomoci odborné. Laická krizová intervence usiluje o stabilizaci člověka, většinou uvolněním emočního napětí a pokusem porozumět jeho tíživé situaci s ohledem na budoucnost (Vodáčková, 2007). Používá (nejčastěji intuitivně) podobných **principů** jako pomoc odborná:

- zajištění podmínek k nerušenému rozhovoru
- umožnění uvolnění a tzv. abreakce (tj. „odžítí“ či znovuvybavení si, včetně negativních prožitků a emocí)
- naladění se plně na člověka a vyjadřování podpory
- pomoc při orientaci v situaci, legitimizace vyjadřování emocí a identifikace dalšího kroku k řešení situace (Vodáčková, 2007; Čírtková / Vitoušová, 2007)

Nejčastější potíží při krizové intervenci bývá vlastní strach z vyjádřených silných emocí, který se může projevit jako zabraňování pláči a smutku („neplačte, to situaci nezmění“) či zlosti („vzteč vám nepomůže“). Další chybou je dávání rychlých a „jednoduchých“ rad, např. „jděte hned na policii, oni ho chytanou a potrestají“ či „nesmíte si takové myšlenky připouštět, to vás ničí“ apod. Často se takto nevědomě snažíme vyhybat bolestným a těžkým tématům.

Pamatujte, že **některé události** mohou mít **v určitých kulturních a sociálních kontextech různé významy** (např. vnímání násilí).

Lidé, kteří mají zkušenost oběti trestného činu, mohou být velmi citliví ke zpochybňování popisu vlastních zážitků. I pokud jsou v příběhu nesrovnalosti, nezpochybňujte jejich vnímání situace.

Tito lidé mohou také trpět nejrůznějšími poruchami (poruchy prožívání, spánku, přijímání potravy, nutkavé vybavování si vzpomínek). Někteří vám mohou popisovat i pocity disociace (oddělení svou procesů prožívání, pocit oddělení od těla) či potřebu sebepoškozování. V takové situaci se mnohdy objevují pochybnosti o vlastní normalitě, proto je takového člověka potřeba podpořit, že **takové pocity jsou normální**, např. „to, co popisujete je běžnou/normální reakcí na velmi neběžnou/extrémní zkušenost. Takové zážitky má mnoho lidí, kteří byli v podobné situaci.“

Může se stát, že se člověk při vyprávění zkušeností dostane do fáze, kdy se začne vinit z toho, že se stal obětí trestného činu. Děje se to např. u žen, které byly znásilněny, či u lidí, kteří se stali obětí domácího násilí. Mnohdy je vlastní sebeobviňování důsledkem společenských konstrukcí a stereotypů (např. „svým oblečením si koledovala o takové zacházení“, „pokud by manžela neprovokovala, nikdy by ji neuhodil“ apod.). **Nepodporujte nikdy sebeobviňování.** Člověk, který se stal obětí, čin nespáchal!

Ponechte si na rozhovor **dostatek času**, abyste nebyli tlačeni ukončit jej uprostřed vyprávění. Nejen v případech, kdy se mohou během rozhovoru objevit silné emoce, může interview trvat delší dobu, než bylo plánováno.

Věnujte čas a péči ukončení rozhovoru. Je vhodné poskytnout prostor pro reflexi a doznění akutních emocí, případně nabídnout kontakty na pomáhající organizace. Legitimizujte vyhledání pomoci. Zanechte také kontakt na sebe, aby se na vás člověk, se kterým jste hovořili, mohl později obrátit.

PŘÍPRAVA ČLÁNKU/TEXTU/REPORTÁŽE

JAK NAKLÁDAT SE ZÍSKANÝMI DATY?

Zveřejněním identity člověka, který se stal obětí trestného činu, můžeme v některých případech velmi ohrozit jeho bezpečnost (zejména v případě, že ho osoby, které trestný čin spáchaly, hledají) či fatálně ovlivnit jeho další život ve společnosti. **Nikdy proto nezveřejňujeme identitu lidí, kteří se stali obětí trestného činu.**

Výjimku tvoří pouze situace, kdy člověk o zveřejnění své identity požádá či k němu dá výslovný a informovaný souhlas, a to nejlépe v situaci, která bezprostředně nenavazuje na trestný čin.

Nezveřejňujte neověřené, zavádějící či jinak nepřesné informace.

Chraňte pořízené materiály, ze kterých by bylo možné dovodit identitu člověka, který se stal obětí trestného činu, před zneužitím či nadbytečným užíváním dalšími osobami.

Ponechte člověku, který se vámi podělil o svůj příběh, **možnost autorizovat** svou výpověď, včetně práva na nezveřejnění některých informací.

Pokud jste pořídili fotografie či videozáznam, **zvažte, který vizuální materiál použijete.** Nevhodně použité vizuály mohou vést k odhalení totožnosti člověka, který se stal obětí trestného činu. Nikdy nepoužívejte materiály, které mohou potenciálně snižovat důstojnost zobrazených lidí. Pokud používáte ilustrační fotografie, postupujte obdobně.

NA CO SI DÁT JEŠTĚ POZOR?

Všichni během života zažíváme různě hluboká traumata a budujeme si mechanismy, jak se s nimi vyrovnávat. U lidí, kteří jsou v přímém (a opakovaném) kontaktu s hluboce traumatizovanými, se může rozvinout tzv. **sekundární trauma** (některé odborné publikace hovoří o tzv. terciární traumatizaci – Vizinová/Preiss, 1999). Důsledkem sekundárního (resp. terciárního) traumatu může být rozvoj podobných symptomů, jaké mají osoby, které prožily traumatizující situaci jako oběti. Těmto rizikům je potřeba věnovat pozornost i při novinářské práci. Běžně pomáhá možnost diskutovat o svých pocitech s týmem kolegů a kolegyní, psychoterapie či supervize. Prevencí rozvoje sekundárního traumatu je také dodržování duševní hygieny. Naopak rizikem, které je důsledkem zanedbání péče o sebe, může být tzv. **syndrom vyhoření**, který se mimo jiné projevuje únavou, nezájmem o práci či cynickým a necitlivým přístupem k lidem, kteří jsou v obtížné situaci.

Vedení nezraňujícího rozhovoru s lidmi v krizi, oběti trestné činnosti či hromadných katastrof by mělo patřit k základům profesionální novinářské práce. Myslím, že nikdy není pozdě na to hledat další cesty, jak jiným zbytečně neubližovat během výkonu povolání. **Proč by se vlastně k pomáhajícím profesím nemohli na kurzech práce s lidmi v krizi přidat i novináři a novinářky?**

ZDROJE

BRUNOVSKIS, A., SURTEES, R. (2007). Leaving the past behind? Fafo. • CALLAMARD, A. (1999). A Methodology for Gender Sensitive Research. Amnesty International Publications and The Centre for Human Rights and Democratic Development. • ČÍRTKOVÁ, L. (2004). Policejní psychologie. Praha: Portál. • ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol (2007). **Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů.** Praha: Grada. • ELLSBERG, M., HEISE, L. (2005). Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researcher and Activist. Washington DC: World Health Organization PATH. • HOPF, C. (2000). Research Ethics and Qualitative Research. In Flick, U., Kardoff, E. v., Steinke, I. (eds.) , A Companion to Qualitative Research (str. 334-354). Glasgow: Sage Publications. • Human rights standards for preventing and combating trafficking and the protection of the rights of trafficked persons. (2009). Human Rights Trafficking . • TOMÁŠEK, J. (2010). Úvod do kriminologie. Praha: Grada. • **Tragedies and Journalists. (2003). Získáno 6. 1 2011, z [www.dart-center.org](http://dartcenter.org/files/en_tnj_0.pdf): http://dartcenter.org/files/en_tnj_0.pdf** • TUŽINSKÁ, H. (2009). Otázky opisu a překladu. Bratislava: Stimul. • ÚLEHLA, I. (1999). Umění pomáhat. Praha: Slon. • VIZINOVÁ, D., PREISS, M. (1999). **Psychické trauma a jeho terapie .** Praha: Portál. • VODÁČKOVÁ, D. a kol. (2007). Krizová intervence. Praha: Portál. • VYMĚTAL, Š. et al (2008). **Novináři a oběti trestných činů.** Praha: MVČR

DŮLEŽITÁ ROZCESTÍ V PROCESU PSANÍ TEXTU O MENŠINOVÝCH TÉMATECH: PŘEMÝŠLENÍ O INTERAKCI S LIDMI, SE KTERÝMI SE AUTOR TEXTU POTKÁVÁ

PETR MATOUŠEK

Byl jsem osloven, abych napsal text do sborníku o tom, jak psát, vést rozhovory a publikovat texty o zločinech z nenávisť. Nejsem novinář a nevím příliš o novinářské praxi. Přesto se mi zdá, že k tématu mohu přispět, protože se jako kvalitativní sociolog pohybuji v prostředí okrajových kultur. Věnuji se tématům, jakými je prostituce, drogová scéna, bezdomovectví, transsexualita či regulace veřejného prostoru. V rámci svých výzkumů často vedu rozhovory s lidmi ohroženými či zažívajícími nenávist ze strany většinové společnosti.

Kvalitativní sociologie je vědní obor, který se zabývá analýzou textů a nepracuje s čísly (zjednodušeně, ale výstižně řečeno). Má tudíž, z mého pohledu, mnoho společného s novinářinou. Nejen zakladatele kvalitativního výzkumu R. E. Parka, který byl zároveň novinářem, ale i způsob práce. Na začátku je téma, zvědavost, otázka. Odpovědi na tuto počáteční otázku se nedají najít v kanceláři nebo v počítači pomocí Googlu, ale je potřeba vyjít do terénu. Někam, kde se nacházejí lidé, kteří odpovědi znají, protože tyto otázky se týkají světa, ve kterém žijí.

Proto se jich jdu zeptat na jejich svět. V terénu musím nějakým způsobem vysvětlit, proč jsem přišel právě za nimi a jakým způsobem o jejich světě, příběhu, tématu budu dále psát či mluvit směrem k většinové společnosti. Snažím se v prostoru, který neznám, získat rozhovor, odpovědi, sociologicky řečeno data. Poté sedím nad nahrávkami, přepisuji je a snažím se analyzovat sebrané údaje. A výsledkem je text, který odpovídá na počáteční otázku (a také přináší další otázky k tématu).

CO MAJÍ SPOLEČNÉ SOCIOLOGIE A NOVINAŘINA?

R. E. Park již kolem roku 1920 studenty sociologie v Chicagu upozornil na to, že za okny posluchárny je svět, který je neznámý a neprobádaný. Nemyslel tím svět vzdálených civilizací, ale svět velmi blízký – svět bezdomovců, přistěhovalců, prostitutek, prostě lidí, kterých si běžný občan nevšímá. Od té doby na Chicagské univerzitě vznikaly velmi zajímavé studie z různých míst i o různých sociálních skupinách – z tanečních klubů, slumů, pohřebních ústavů nebo z prostředí lékařské fakulty, dále práce o bezdomovcích či z prostředí gangů. Pozornost se obrátila ke každodennímu světu, který byl dosud v sociologii okrajovou záležitostí. Důležitým obratem Chicagské univerzity bylo i to, že se tato všednost zkoumala především pobytem výzkumníků v přirozeném prostředí a rozhovory s lidmi, kteří tomu prostředí rozuměli. Hlavní

přínos těchto výzkumů je i vtom, že se badatelé snažili porozumět jevům, které byly skryty obyčejným občanům, případně měly nálepku nenormality. Z těchto prvotních studií se rozvíjela kvalitativní sociologie, která má i dnes velmi podobná témata, jaká měla před druhou světovou válkou na Chicagské univerzitě. Po celou dobu však provázejí odborné studie i otázky o etice výzkumu, o tom, jak psát a neublížit, jak ochránit sebe i druhé. Otázky o odpovědnosti za text, o politice publikování i o stylech psaní. V tomto textu se budu zabývat právě takovými rozcestími, která považuji za společná v novinářské a sociologické praxi.

Pokud bych měl zdůraznit jeden společný jmenovatel pro novinářskou a sociologickou práci, nazval bych jej interakce. **Interakce** těch, kteří text píší, a těch, kteří v prostoru žijí. Ale také interakce těch, kteří text píší, a těch, kteří text posuzují – nemyslím jen svět čtenářů, ale i svět organizací a lidí, kteří v ní určují, zda text vyjde nebo zda je třeba jej ještě nějakým způsobem upravit. V tématech, která jsou problematická, je interakce s ostatními pro autora textů jedním z nejdůležitějších bodů – od ní se odvíjí důvěra, etika i profesionalita textu. Její zvládnutí znamená neublížit lidem, o kterých píše, a zároveň oslovit a přesvědčit o důležitosti tématu lidi, kteří mu doposud nevěnovali žádnou pozornost. Tento text je právě o interakci a o tom, jak je důležité nevnímat ji jako něco samozřejmého. V procesu vzniku textu je možné se v určitých okamžicích rozhlédnout, pozastavit se a uvažovat, jakým způsobem jít dál a co mé počínání může způsobit.

Nechci publikovat deset důležitých zásad (a jednu návdavkem), díky nimž se vyhnete problémům. Cílem tohoto textu je přiblížit své zkušenosti výzkumníka okruhu lidí, pro které by tyto zkušenosti mohly být užitečné v jejich práci. Není návodem, ale jakousi mapou území, ve kterém se sociologové a novináři setkávají, když píší o okrajových kulturách. V textu používám termín výzkumník, což není genderová nekorektnost ani oborová nadřazenost. Používám jej, protože jde o situace, které jsem prožil nebo o kterých přemýšlím v rámci procesu vzniku textu já sám. Nechci psát návod pro novináře, jde o moji reflexi toho, co dělám. Pokud vám bude k užítku, protože mnohé situace znáte, zažili jste je nebo vám v budoucnu mohou pomoci v uvažování, budu rád.

PŘED VSTUPEM DO TERÉNU

Na počátku výzkumného šetření je **projekt**, zadání. Ale samozřejmě na začátku může být i náhodné setkání, pozorování situace, oslovení „nezajímalo by vás to?“ A pokud je odpověď kladná, následuje vymezení tématu, metody zkoumání (kde najdu lidi, kterých se budu ptát) a literatury týkající se tématu. Ovlivňují tyto části interakci?

Téma výzkumu je voleno výzkumníkem, respektive nejen jím; může to být výzkumný projekt instituce, ve které je zaměstnán (to v tuto chvíli ovšem není až tolik podstatné). Téma výzkumu je voleno (nebo lépe, k tématu je přistupováno) v souvislosti s biografickou zkušeností výzkumníka a jeho teoretickými znalostmi. Obojí tvoří jakési „předvedění“ (Behr, 2004). V tuto chvíli tedy probíhá interakce mezi tématem a výzkumníkem, kdy je téma zkoumáno skrze osobnost výzkumníka. K tématu již v tuto chvíli není přistupováno jen teoreticky, ale jako k sociální praxi, která bude zkoumána (Behr, 2004). Na této křižovatce se výzkumník rozhoduje, zda je schopen toto předvedění opustit ve prospěch pochopení tématu ve zkoumané (žité) podobě. Zda je pro něj téma a výzkumný záměr neohrožující. První křižovatkou, na které se

JAK NE/PŘEMÝŠLET

- **Rád bych napsal text o nových tanečních drogách. Setkám se s lidmi, kteří mi pomohou se k nim snadněji dostat a určitě mi dají nějaký vzorek k výzkoušení. V takovém případě hrozí, že text nebude nejspíše vůbec napsán a pravděpodobně se ani nevrátím do práce.**
- **Proč chci psát o tomto tématu?** Stojím na něčí straně – oběti, pachatele nespravedlivě odsouzeného? Co se stane po zveřejnění textu – s lidmi, o kterých píš, se mnou, s mými blízkými? Jak mě ochrání organizace, ve které pracuji, pokud mi během rozhovorů někdo bude vyhrožovat?
- **Opravdu chci psát?** Jak budu psát o zločinech z nenávisti, když si myslím, že ti černí, bílí, zelení, růžoví by měli... Budu schopen vést empatický rozhovor se znásilněnou dívkou, pokud si myslím, že za znásilnění si ženské mohou samy, když chodí v minisukních? Týrá mě manžel: budu-li psát o domácím násilí, vyřeším tak svou situaci...?

tedy měnit meze interakce kladenými otázkami, intonací či „řečí těla“ (např. Silverman, 1993). Výzkumná metoda rozhovoru dává tedy možnost mnoha proměn interakce, vztahu, nebo spíše pokusů o tuto změnu. Tato mnohost způsobů vedení (nejen sociologického) rozhovoru je v literatuře reflektována podobností vedení rozhovoru výzkumného a terapeutického (např. Chenail, 2000). Obecně je možné říct, že současný způsob vedení rozhovoru směřuje k reflexi moci, kterou ten, který vede rozhovor, má. Změna vedení rozhovoru tedy probíhá především od „vytěžení informací“ od někoho směrem k participaci na rozhovoru a textu o něm s někým.

volí způsob a hloubka interakce, je stanovení samotného výzkumného tématu. Tato křížovátka je mnohdy opomíjena; výzkumník je veden zájmem a touhou po dobrodružství často velmi daleko za hranice únosnosti. Takový příklad líčí ve své knize *O fotografii* Susan Sonntagová (2002), kdy její kolegyně, americká fotografka, pořizovala fotografie mentálně postižených z profilu (jako první na světě). Tomuto tématu se věnovala několik let, než ukončila svůj život sebevraždou, protože nesla pohledy lidí ze svých fotografií. V umírněnější podobě vztah k tématu ilustruje Behr (2004) při svém výzkumu policistů: „Mnohé věci, které jsme viděl (včetně vlastní pasivity), jsem jen stěží vydržel, mnohokrát jsem chtěl ... zasáhnout, ...a musel jsem se přemáhat, ... abych neodešel.“ Pokud výzkumník opomine tuto křížovátku vlastní zkušenosti a tématu analyzovat, může být celý výzkum přerušen, aniž by byl dokončen.

Pokud je shledáno téma únosným, je pozornost věnována **metodě šetření**, respektive **metodě přístupu do/k prostředí**. Výzkumník volí způsob, jakým bude do prostoru ne/zasahovat. Jako metody přístupu v terénním výzkumu jsou užívány především rozhovory s respondenty a pozorování, případně kombinace obou. Na nadužívání rozhovorů upozorňují ve své studii Atkinson a Silverman (1998), kteří označují společnost termínem „interview society“. Jaký je tento způsob sběru dat z hlediska interakce?

Způsoby rozhovoru mezi respondentem a výzkumníkem jsou analyzovány v mnoha knihách o kvalitativním výzkumu. Vedení rozhovoru není posuzováno v kategoriích dobře/špatně, ale spíše je k rozhovoru přistupováno jako k možnosti měnit intimitu vztahu,

Nyní se zastavím u literatury, která se v poslední době objevuje v rámci kvalitativního přístupu ke studiu závislostí. Tyto knihy (např. Morgan, 2002; Rhodes, 1999; Hartnoll, 2003) přistupují k terénnímu výzkumu z hlediska interakce neproblematickým způsobem, zdůrazňujíce hlavně rychlost a levnost. V mnohém se v přístupu k respondentům podobají; nabízím zde alespoň metodu jednoho z nich. **Metoda výzkumného šetření v terénu** (Morgan, 2002) je ale velmi sporná, neboť řadí respondenty do dvou kategorií: do tzv. „zóny bezpečí“, kam patří zdravotníci, učitelé apod., a druhé, která je nebezpečnější a je vymezena majiteli nebo zaměstnanci barů, nočních klubů a nevěstinců, taxikáři, pouličními dealery, dospělými a mládeží žijící nebo potulující se po ulicích. K těmto kategoriím potom Morgan přistupuje tak, že „*typ otázek, který by měl být zahrnut do rozhovoru s informantem, závisí na tom, o jakou kategorii informantů se jedná*“. Zdá se mi problematické zařazovat výpovědi do předem připravených kategorií a ještě pro každou kategorii připravovat jiné otázky. Nicméně souhlasím s tím, že je to neproblematická interakce, která je zcela volena výzkumníkem. Z bezpečí kanceláře vypadá toto členění jednoduše, ale v terénu se z kategorie bezpečného zaměstnance baru může stát překupník drog, a najednou je taková kategorie, k ničemu a tudíž ji musím přeformulovat. Pro barmana mohu mít připravené otázky ohledně konzumace drog v prostoru baru, ale dealera drog se potřebuji zeptat na něco jiného. Problematické je i předem odhadovat, jakou důvěru a jakou náladu bude mít komunikační partner, zda na tohle či ono odpoví. Jsem zastáncem toho, že rozhovor se rodí v konkrétní situaci mezi konkrétními lidmi. Na druhou stranu proč každého majitele baru považovat a priori za nebezpečného?

Pozorování můžeme dále dělit na **zúčastněné** a **nezúčastněné** (v této stati zůstávám v kontextu zkoumání interakce). Při nezúčastněném pozorování může interakce vzniknout, ale nezáměrně. Výzkumník touto metodou zůstává interakci vzdálen nejvíce.

Pokud je zvolen způsob zúčastněného pozorování, lze interakci regulovat nějakými prostředky? Zúčastněné pozorování předpokládá interakci v prostoru. Účast výzkumníka se pohybuje na škále nezasahování do prostoru (klasické pojetí např. Chicagské školy) až po zasahování do prostoru. Účast může být odhalená; to znamená, že výzkumník přiznává svůj vědecký záměr (Girtler, 2001; Grönfors, 2000), nebo neodhalená, kdy výzkumník je v očích zkoumaných členem komunity (např. White, který byl tři roky členem gangu, který zkoumal). V obou případech je možné volit různé stupně účastenství.

V obou případech, jak při pozorování, tak i při rozhovorech, je možné, aby výzkumník volil způsoby interakce. Při výběru metody zkoumání tak může učinit a ujasnit si případná úskalí ještě před samotným vstupem do prostoru. Nicméně interakce je v těchto úvahách pouze naznačena (až na výjimku přístupu Morgana, 2002), samotné řešení a upřesnění čeká v obou případech na konkrétní situaci. Osobně si myslím, že je důležité se těmito úvahám věnovat již před započatím samotného výzkumu, neboť výrazně ulehčí vlastní pohyb v terénu.

V TERÉNU

Pokud uvidím násilí, budu zasahovat? Pokud píš o prostituci a na trase objevím třináctiletou dívku, budu informovat policii? Kde jsou hranice mé, organizace, ve které pracuji, legislativy – mohu je překročit? Kdy a proč? Jak přemluvím lidi k otevřenému rozhovoru?

„Dobrý den, jsem tady dobře v sociálně vyloučené lokalitě? Víte, já píši text o chudobě, tak bych potřeboval, jestli byste se mnou neudělal rozhovor.“ „Ale ano, pojďte dál.“ „A kde tu máte zásuvku na elektřinu, potřebuji připojit notebook. Wi-Fi asi nejde, že?“

Vstup do prostředí je jistě velmi důležitou součástí výzkumu. Může probíhat různými způsoby. Jeden je uvedení výzkumníka do prostoru třetí osobou. Tento prostředník slouží jako průvodce po neznámém prostoru, který zároveň dodává výzkumníkovi respekt. Tento způsob má ovšem jedno úskalí, na které upozorňují ve své studii Williams a Dunlap (1992). Ti zkoumali prostředí drogových dealerů, kam se nechali uvést prostředníkem. Jeden z jejich prostředníků měl ale v komunitě velmi špatnou pověst, nízký status a tak jejich přijetí nebylo valné. Je třeba tedy v případě prostředníka dbát na jeho status, což znamená mít o komunitě a prostředí předem nějaké informace.

Snadnější **vstup do prostředí umožňuje mnoho faktorů**; např. Grönfors (2000) upozorňuje, jak mu v přístupu do romské komunity pomohlo jeho příjmení, které bylo shledáno romským. Jiní autoři zase upozorňují na vzhled, mnohdy pomůže náhoda. Např. Girtler (2001) ležel v nemocnici s jedním ochráncem lehkých dívek, sblížil se s ním a vzniklo mezi nimi celoživotní přátelství. Girtler se pak věnoval rozsáhlému výzkumu prostituce, nelegálních heren apod., kam mu umožnil přístup právě onen muž.

Je zřejmé, že volba metody získávání dat, hraje při vstupu a pohybu v terénu velkou roli. Výzkumník, který se rozhodl sebrat data pořízením rozhovorů, si s sebou přináší především techniku pro jejich zaznamenání. Ta může přinést legitimitu jeho počínání, kdy nemusí příliš vysvětlovat, kdo je, ale také neochotu poskytnout údaje, příp. úplně odmítnutí. Někdy může znamenat i nebezpečí okradení. Diversi (1998) popisuje, jak musel nechat nahrávací přístroj při zkoumání dětí ulice v Brazílii v hotelu, protože mu předchozí zařízení bylo na ulici ukradeno. Sebral tedy rozhovory na ulici a po každém kontaktu je běžel převyprávět do hotelu na svůj diktafon. Tuto techniku nazval „short stories“.

Samotný výzkum v terénu s sebou přináší **tři druhy vztahů** (Ceglowski, 2000). První je vztah výzkumníkův **vztah s komunitou**, tedy se společenstvím lidí, v níž je výzkumné šetření prováděno. Druhý **vztah** je **mezi prostředníky**, kteří zprostředkovávají vstup do komunity. A třetí je **vztah mezi výzkumníkem a respondenty**. Všechny tyto vztahy působí na výzkumníka, mohou přinést situace bezpečné i nebezpečné. Rád bych se zastavil u vztahu mezi komunitou a výzkumníkem. Ten je nutno chápat v nejširší rovině, kdy do této kategorie nepatří například v případě zkoumání drogových dealerů jen jejich rodinní příslušníci či uživatelé drog, ale i policisté, kteří mohou či nemusí přijet (Williams/Dunlap, 1992).

Nyní se trochu zastavím u fenoménu zásahu do prostředí. Výzkumník se může ocitnout jako svědek různých kriminálních činů (Williams/Dunlap, 1992; Williamson/ Folaron, 2001) nebo zažije situace, které jej nutí zasáhnout (Behr, 2003). Je na něm, zda se cítí být vázán zákonem, normou, etikou či jinými pravidly. Girtler (2001) v této souvislosti cituje R. E. Parka, kterého se studenti ptali, co v dané problematice situaci udělal: „*Not a damn thing. A moral man cannot be a sociologist!*“ Ještě před rokem ve mně tento výrok vzbuzoval velký nesouhlas. Nyní jsem již k němu smířlivější a určitě by stál za samostatnou studií.

Zatímco při pozorování je uplatněna zásada nezasahování velmi důrazně (viz výše), při metodě rozhovorů je tato zásada některými sociology překračována. Rozhovor je veden spíše v terapeutickém stylu, který míří nejen k popsání situace tak, jak ji vnímají zúčastnění aktéři, ale i k nápravě této situace. Například Fischer-Rosenthal a Rosenthalová uplatnili terapeutické vedení rozhovorů v německých rodinách, se kterými vedli rozhovory o působení členů rodin v období druhé světové války (Fischer-Rosenthal, Rosenthal, 1997, 2001).

Osobně si myslím, že zatímco u pozorování je sbírána především „situačnost a identita“ (mnohdy bez znalosti životopisných údajů), u rozhovorů je sbírána „biografie a temporalita“, jejíž znalost umožňuje tyto terapeutické zásahy do identity.

PO VÝZKUMU

Když jsem psal diplomovou práci z prostředí prostituce, na jedné prezentaci diplomového semináře jsem byl upozorněn, že nejdůležitější v tomto pojetí výzkumu je odtrhnout se od terénu, odstříhnout se od dat. Toto upozornění bylo míněno především jako ono datové odtržení. Ale jak ukončit interakci?

Pouhý odchod z terénu, „zavření dveří“ a dopsání práce v teple kanceláře **neznamená ukončení interakce**, ale spíše její přerušování. Výzkumník totiž musí někdy z kanceláře vyjít a procházet městem... Ve všech případech může potkat své respondenty, se kterými „interagoval“. Setkání může být ne/příjemné ze dvou důvodů. První je způsoben znalostí výzkumné zprávy.

Pokud se respondent o sobě dočetl, co nechtěl, potom je toto setkání nepříjemné. Lze se mu ubránit tak, že výzkumnou zprávu dám přečíst před vlastním uveřejněním. Například Girtler (2001) tuto možnost využívá v rámci studií o žebáčích: „*Jeden řekl, že 95 procent mé práce sedí. A další dodal, že až na pravopisné chyby je to „v pořádku“. Byl jsem poctěn.*“

Velmi zajímavý a nebezpečný fenomén je, když výzkumníka po ukončení šetření „dožene“ zpráva z tohoto prostředí, která mu připomene, že interakce nebyla tak hluboká, jak byl v době výzkumu přesvědčen. Pohyboval jsem se v bytě, kde jsem dělal rozhovor s jednou ženou, která měla velký vliv v romské komunitě. Po ukončení kontaktu jsem po půl roce z místního tisku zjistil, že tato žena v mnou navštěvovaném bytě umučila skutečnou majitelku bytu. V této souvislosti upozorňuje Chenail (2000) na praxi **supervize**, kdy je výzkumníkovi poskytnuta terapeutická a konzultační pomoc. Tento nástroj je velmi využíván v sociální práci.

Výzkumník také po skončení terénního výzkumu stojí před otázkou, **jakým způsobem (a zda) jména** komunikačních partnerů i lokality **neponechat v anonymitě**. Myslím si, že tato otázka

HRANICE VÝZKUMNÍKA

Kdy končí téma, kterému jsem se věnoval – publikací textu? Nebo jej budu rozvíjet dál? Jsem odpovědný za to, že si ten text přečetl politik a cituje z něj? Jsem odpovědný za čtenáře, který neporozumí mému textu? Co když se těm lidem, kteří mi poskytli rozhovor, něco stane po publikování mého textu – budu o tom psát? Budu to napravovat? Jde to vůbec?

42 také patří do metody výzkumu a měla by být řešena před samotným vstupem, zvláště pokud jsou metodou sběru dat rozhovory. Zde upozorňuji na platnou legislativu, která je vyčerpávajícím způsobem podána v článku T. Bitricha (Bitrich, 2002).

Ukončení výzkumu znamená také jeho **prezentaci**. V úvodu jsem předeslal, že mluvím o výzkumu, který si sám výzkumník vybral. Existují ale i případy, kdy je výzkum zadán a je prováděn pro nějakou instituci. Cíl výzkumu tak může být veden zasahováním do komunity, do prostoru, který je zkoumán. Příkladem mohou být studie o prostituci (např. Veselá/Malinová/Paláček, 1991; Hacaperková, 1996; Litomiská, 2003). Výzkumník je „potom zatažen“ do sociální politiky. Přestože si tuto situaci musel uvědomit na počátku výzkumu, mohlo dojít ke sběru takových dat, která nepředpokládal a jejichž zveřejnění jej může ohrozit. Elegantní řešení takového případu provedli Angličané May, Harocopos a Hough (2002), v jejichž studii je anotace: „*Názory obsažené v této zprávě jsou názory autorů, nevyjadřují nezbytné stanovisko Home Office (ani nezobrazují vládní politiku)*“. Home Office je výzkumná agentura, která tuto výzkumnou zprávu vydala v rámci své edice a celý výzkum financovala.

ZÁVĚR

Odpovědi na otázky jsou jen dalšími otázkami. Menšinová témata jsou pracná témata, protože píšeme pro nenaslouchající většinu. Důvěra se velmi těžko získává, ale lehko ztrácí. Každý má svůj příběh, ale málo lidí má člo- věka, kterému ho může vy- povědět.

Jsem si vědom, že jsem nevyčerpal všechna úskalí možné interakce v rámci kvalitativního výzkumu. Pokusil jsem se čtenáře spíše provést od projektu, skrze terén až po publikaci. Mnozí autoři interakci věnují velkou pozornost, jiní ji opomíjejí. Množství literatury k tomuto tématu je ovšem úctyhodné, od obsáhlých knih, až po formulaci desatera příkazů terénního výzkumníka (Girtler, 2001). Nejvýstižnější definici o smyslu a chování v terénním výzkumu, podle mého, poskytl ve své studii Behr (2004): „*Měl by respektovat i ty nejmenší odchylky a změny, měl by být pokud možno transparentní, neměl by poškozovat lidi a měl by vyhovovat mnoha zúčastněným, neboť, i když jim neudělá radost, alespoň se dozvědí víc o sobě a o svém okolí.*“

ZDROJE

- ATKINSON, P. / SILVERMAN, D. (1998): Kunderova Nesmrtelnost: Interview society a vynalézání self. Biograf (13): 1-25 • BARKER, G. (1999): Použití kvalitativních výzkumných metod při postupech rychlého posuzování zneužívání drog. Boskovic: Albert • BEHR, R. (2003): Žitý svět policie. Etnografický přístup k profesní identitě policistů. Biograf (32): 31-54 • BITRICH, T. (2002): Kvalitativní výzkum a česká legislativa. Biograf (27): 91-104 • Ceglowski, D. (2000): Research as Relationship. Qualitative Inquiry, Mar2000, Vol. 6 Issue 1, DIVERSI, M. (1998): Glimpses of street life: Representing lived through short stories. Qualitative inquiry, 4, 2 • FISCHER-ROSENTHAL, W. / ROSENTHAL, G. (2001): Analýzy biografických rozhovorů. Biograf (24): 9-20

- FISCHER-ROSENTHAL, W. (1997): Potíže s identitou: Biografie jako řešení některých (post)moderních dilemat. Biograf (12): 61 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1201> [navštíveno 9. 9. 2011] • GIRTLE, R. (2001): Okrajové sociální kultury. Brno: Masarykova univerzita • GRÖNFORS, M. (2000): Od scientistní sociální vědy k zodpovědnému výzkumu: Poučení z výzkumu finských Romů. Biograf, (23): 7–16 • HACAPERKOVÁ, D. (1996): Prostituce – stále aktuální problém společnosti. [diplomová práce] Praha: UK, FF, katedra sociální práce • CHENAIL, R.J. (2000): Rozhovorová cvičení: Lekce z rodinné terapie. Biograf (21): 29 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2101> [navštíveno 9. 9. 2011] • LITOMISKÁ, L. (2003): Prostituce jako společenský problém – možnosti řešení na regionální a národní úrovni. [diplomová práce] Praha: UK, FSV, ISS, katedra sociální práce • MAY, T. / HAROCOPOS, A. / HOUGH, M. (2002): Z lásky nebo za peníze: Kuplíři a provozování prostituce. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci • Morgan, D. L. (2001): Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu. Boskovic: Albert • Rhodes, T. (1999): Terénní práce s uživateli drog zásady a praxe. Boskovic: Albert • SILVERMAN, D. (1993): Interpreting qualitative data. Methods for analyzing talk, text and interaction. London: Sage • SONNTAGOVÁ, S. (2002): O fotografii. Praha: Paseka • VESELÁ, J. / MALINOVÁ, H. / PALÁČEK, M. (1991): Aplikace systému sociální pomoci: Problematika prostituce. Nevydáno, Projekt XV/5, Bratislava: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí • WILLIAMSON, C. / FOLARON, G. (2001): Violence, risk and survival strategies of street prostitution. Western journal of nursing research, 23, 5 • WILLIAMS, T. / DUNLAP, E. (1992): Personal safety in dangerous place. Journal of contemporary ethnography, 21, 3

VZORNÁ MENŠINA NEBO ŽLUTÉ NEBEZPEČÍ?

MARTINA DVOŘÁKOVÁ

Komunikace vytváří sociální realitu. „Dnes se všeobecně ví, že komunikace není pouhý způsob zpodobňování, ale také prostředek konstituování reality. Komunikace vytváří síť propojených názorů a významů, ke kterým se lidé vztahují“ (Foster, Bochner, 2008, str. 85–86). Média sehrávají ve vytváření těchto sítí významů důležitou roli. Na příkladu dvou stereotypů spojovaných v médiích a ve veřejném diskurzu obecně s asijskými přistěhovalci se podíváme na to, jak se vytvářejí a znovu upevňují tyto zažitě představy a jaké to má důsledky pro členy různých etnických skupin.

Již několik desetiletí v západním světě přecházejí dva základní stereotypy vztahující se k imigrantům přicházejícím z asijských zemí. Podle jednoho představují menšinu, ze které by si ostatní minority měly vzít příklad. Podle druhého jsou nebezpečím, konkurencí pro západní obyvatele v oblasti pracovního trhu, vzdělání a postupu na společenském žebříčku.

Pojem **vzorná menšina** byl vypuštěn do světa po zveřejnění dvou článků v americkém tisku v roce 1966. Tyto články vyzdvihovaly silné rodinné vazby, úctu ke vzdělání a dodržování zákonů, kterými se podle nich vyznačovali Američané japonského a čínského původu (Kawai, 2005). Není náhodou, že se tento termín objevil v době hnutí za občanská práva, jímž se jiné etnické minority snažily domoci rovnoprávného postavení a upozornit na svou diskriminaci. Asijsí přistěhovalci byli dáváni za příklad domácí minoritě, tj. Afroameričanům, jako důkaz toho, že v Americe mají všichni stejné šance a záleží na snaze každého jednotlivce, kam to dotáhne. Vzorná menšina je tichá, těžce pracuje, dosahuje svých cílů vlastní pílí a ne za pomoci státní podpory či asistence (Kawai 2005, Lee, 1996).

Úlohu vzoru pro jiné etnické skupiny hraje v České republice vietnamská komunita. Následující citáty jsem převzala z on-line médií jako ukázkou toho, jak běžní čtenáři (komentátoři blogů psaných mladými Vietnamci), ale i lidé, kteří se vietnamskou komunitou dlouhodobě zabývají (předseda Česko-vietnamské společnosti Marcel Winter), přijali tento zjednodušený pohled na naši společnost.

Mám velmi dobrého vietnamského přítele, kdysi úspěšného konstruktéra traktorů, dnes dobře zavedeného obchodníka s textilem, který začínal před 15 lety s likusovou buňkou v naší předzahrádce a dnes má svůj velký kamenný obchod. Na Vietnamcích si vážím jak jejich respektu ke kultuře země, která je přijala, tak hodnot, které nám díky svým tradicím přinášejí a na které mnozí z nás pomalu zapomínají, jako je pracovitost, skromnost, vytrvalost, tradiční rodinné a mezigenerační vztahy.

Komentář čtenáře: Nguyen Thi Thuy Duong, Není banán jako banán, 29. 4. 2008. Dostupné z blog.aktualne.centrum.cz

Rozdílů oproti Romům je tak podle Wintera několik: „Nikdy nikdo z Vietnamců už od roku 1956, kdy se sem první z nich přistěhovali, nedostal od českého státu ani korunu, vždycky se museli o sebe postarat sami. Vietnamci vybrali během tří povodní, které v České republice proběhly, 22 milionů korun na pomoc postiženým. To neudělali žádní jiní cizinci v České republice. A konečně, ředitelé škol touží po tom, aby u nich studovaly vietnamské děti. Průměrný prospěch Vietnamců je na základní škole 1,3, na střední 1,7. Udělali něco takového Romové?“

Matěj Pálka, Romové nejsou Vietnamci, 1. 9. 2011. Dostupné z www.parlamentnílisty.cz

Jak poslední citovaná věta naznačuje, princip stavění jedné skupiny na výsluní, vždy implikuje, že existuje jiná skupina, která je v protikladu k té úspěšné. Tuto roli, kterou ve Spojených státech hrají Afroameričané, je u nás přisouzena romské komunitě.

Vietnamci buďte vítáni...

Myslím, že Čechů, kteří mají něco proti Vietnamcům, je minimum. Jste pracovití, máte dobré výsledky ve škole a většinou jste zdvořilí. Zapadli jste do naší společnosti docela dobře, což se bohužel nedá říct o jiné skupině obyvatel, která s náma (bohužel) žije mnohem déle. Rozdíl je zejména v přístupu. Zatímco Vietnamec se stará primárně sám o sebe a po nikom nic nechce, tak příslušník mnou naznačené komunity očekává, že se o něj postaráme my a jakmile to odmítneme, jsme označeni za rasisty. Ač cizinci, velmi rychle jste dokázali zapadnout do naší společnosti. Otázkou je, proč toho po mnoha desetiletích není schopna i jiná menšina, jejíž charakteristiky jsem zmiňoval.

Komentář čtenáře: Lenka Do Thi, Češka nikdy nebudu. Já su Vietnamka z Moravy (archiv M.D.)

Zviditelňováním kvalit jedné skupiny a v důsledku toho potlačováním nároků jiných minorit, stereotyp zasívá pocity antipatií mezi různými etnickými menšinami. Především však zahaluje specifické socio-historické pozadí formování jednotlivých skupin a tudíž srovnává výsledky dvou odlišných procesů.

I Michal Miko ze sdružení Slovo21, které se zabývá integrací menšin do majoritní společnosti, se s Winterem shoduje, že je jiná úroveň vzdělání mezi Romy a Vietnamci. Problém je však podle něj v tom, co Romům dovolila majoritní společnost.

„Stát k těmto dvěma menšinám přistupuje jinak. V dobách nejtemnějšího komunismu sem začali jezdit Vietnamci jako studenti, Romové naopak získali pozici dělnické třídy na ty nejzákladnější práce, jako je kopání příkopů a podobně,“ vysvětluje pro ParlamentníListy.cz Miko. Stát podle něj dlouhodobě k oběma menšinám přistupuje jinak.

Matěj Pálka, Romové nejsou Vietnamci, 1. 9. 2011. Dostupné z www.parlamentnílisty.cz

Stereotyp nicméně neškodí jenom ostatním menšinám, ale i imigrantům, které označuje. Užívání jedné kategorie pro všechny Vietnamce – ať už jsou druhou generací nebo nově příchozí – poškozují ty, kteří ho nenaplnují (Oshige, McGowan, Lindgren, 2006). Pozitivita stereotypu dělá dojem, že se příslušníci komunity nemohou stát obětí diskriminace nebo násilí z nenávislosti. Též vytváří tlak na jednotlivce, kteří nedokáží naplnit představu Vietnamce, tak jak existuje ve veřejném mainstreamovém diskurzu.

46 „Já se také o Vietnamce nebojím, ale bojím se o Čechy, právě proto, že jsou Vietnamci o tolik lepší“

Překvapivě stejné charakteristiky (pracovitost, píle, orientace na úspěch a cíl), na kterých je založen stereotyp vzorné minority, byly v minulosti využity pro vytvoření další nálepky s úplně jiným vyzněním – nálepky žlutého nebezpečí. Tento pohled na asijské komunity se snaží vyjádřit, že Asiaté využívají své schopnosti a pracovní morálku (často za použití nepoctivých prostředků) k předstihu majoritní populace v oblasti finančního zabezpečení a společenského uznání. Tato obava vznikla v USA díky vzrůstajícímu počtu imigrantů z Asie, kteří byli příliš odlišní (tj. nebyli bílí a nebyli křesťané), a kvůli zvyšujícímu se významu poválečného Japonska a Číny. Oba stereotypy fungovaly od šedesátých let v mainstreamovém diskurzu a byly využívány podle aktuální společenské, politické a ekonomické situace. Právě historický pohled na přelévání důrazu z minority, která je vzorem pro ostatní, ve skupinu, jež nás ohrožuje, je zajímavým důkazem toho, jak identita osob a skupin závisí na vnějších okolnostech a je přizpůsobována určitými zavedenými představami, jež se v té které době zrovna hodí (Kawai, 2005).

Já se také o Vietnamce nebojím, ale bojím se o Čechy, právě proto, že jsou Vietnamci o tolik lepší, jak píšete. K tomu nutno připočíst jejich velkou odolnost a hlavně jejich vysokou natalitu. Pokud nebude naší vládnoucí elitou včas dostatečně omezeno (popř. zastaveno) další osídlování Česka Vietnamci, budou mít naši potomci veliké problémy. Budoucí asimilace Vietnamců do české kultury je (podle zkušeností jiných evropských národů s menšinami pocházejícími z jiných civilizačních okruhů) pouze zbožným přáním.

Komentář čtenáře: Trang Tran Thu, 1978–2008, Proč sem stále jezdí Vietnamci?, 22. 3. 2008. Dostupné z tranthu.blog.idnes.cz

Pozor na Vietnamce!

Jsou vysoce organizovaní a pomalinku polehounku zde sílí jejich moc, což si mnozí neuvědomují. Začínají prorůstat českou administrativou jako houby a je téměř nemožné tomu zabránit. Jejich rašící mafiónské buňky pomalu ovládl český trh s drogami, který je z hlediska finanční perspektivy a stability mnohem výhodnější nežli prodej na stánku. Disponují také obrovským množstvím peněz, což je dělá odolnějšími (...) Viděl jsem jejich obří základnu na Libuši v Praze a jde z toho mráz po zádech. Vysílají si tam vlastní televizi, nikdo dovnitř nemůže, bují tam černý obchod (...) Takže bacha na ně! Ukrajinci a cikáni nebezpeční nebudou, protože organizovanost postrádají.

Komentář čtenáře: Trang Tran Thu, 1978–2008, Proč sem stále jezdí Vietnamci?, 22. 3. 2008. Dostupné z tranthu.blog.idnes.cz

Zmíněné dva stereotypy dobře ukazují, jak se etnická identita formuje ve vztahu k různým skupinám lidí (vlastní komunita, ostatní minority, majoritní společnost). Je zajímavé, že pokud mluvíme o vzoru, porovnáváme asijské přistěhovače s jinými etnickými menšinami. Pokud se hovoří o ohrožení, vztahujeme se k nim sami. Etnicita je výsledek vyjednávání mezi tím, „co já považuji za vlastní etnicitu a co považuji za moji etnickou identitu *oni*“ (Nagel, 1994, str. 154). Nálepkováním menšin tudíž většinová společnost ovlivňuje sebepojetí jejich příslušníků. Mediální obraz menšin, tj. mainstreamový obraz většinové společnosti, utváří jejich identitu přinejmenším stejným dílem jako jejich pohled na sebe sama.

K ZAMYŠLENÍ

Balancování mezi tím, co si o sobě myslím já a jak na mě pohlížejí ostatní, se dotýká nás všech. Tím více lidí, kteří se pohybují v dvoukulturním prostředí a jsou na první pohled odlišní. Chtěla jsem tímto článkem poukázat na existenci stereotypů a zažitých představ v našem myšlení při nahlížení na ostatní. Komunikační média mají velkou sílu při vytváření sociální reality a konstruování identity lidí. Při popisu světa vždy vycházíme z určité perspektivy, věci a lidi nahlížíme z nějakého úhlu pohledu. Dalo by se říci, že jsme nějak předem zaujati. Cílem tohoto článku bylo na tento fakt upozornit a ukázat, že je možné se zamyslet nad tím, jaké diskurzy ovlivňují náš způsob nahlížení a referování o světě, jakou realitu a či identitu svými zprávami vytváříme, za koho a o kom mluvíme a jaké zažité představy pomáháme bořit či upevňovat.

ZDROJE

Foster, E., Bochner, A.P. (2008). Social Constructionist Perspectives in Communication Research in Holstein, J.A., Gubrium, J.F. (eds.), Handbook of Constructionist Research. New York: The Guilford Press. • Kawai, Y. (2005). Stereotyping Asian Americans: The Dialectic of the Model • Minority and the Yellow Peril, in Howard

JAKO INSPIRACI PRO ZAMYŠLENÍ O TOM, JAK REFEROVAT O MENŠINÁCH, NAVRHUJI POLOŽIT SI NÁSLEDUJÍCÍ OTÁZKY:

- Jaké mám představy o skupině, o níž píšu?
- Odpovídá moje představa současnému stavu, složení a funkci skupiny ve společnosti?
- Jaké stereotypy se pojí s touto skupinou?
- Na základě čeho jsou tyto stereotypy vytvořeny?
- Stavím skupinu do vztahu s jinou skupinou? Proč s touto skupinou? Co je odlišuje a co mají společného?
- Co implicitně tvrdím o jiných skupinách?
- Za koho hovořím?
- Koho nechávám mluvit?
- Kdo je součástí této skupiny? (generační, profesní rozdíly, rodinné postavení, vzdělání aj.)
- Kteří členové skupiny z mého popisu vypadávají?
- A v neposlední řadě – Do jaké skupiny (skupin) patřím já?

Journal of Communications. Vol.16, No.2, pp. 109-130 • Lee, S., J. (1996). Unraveling the "Model Minority" Stereotype: Listening to Asian American Youth. Teachers College Press, Columbia University. • Nagel, J. (1994). Constructing Ethnicity: Creating and recreating Ethnic Identity and Culture, in Social Problems, Vol. 4, No. 1, pp. 152-176 • Oshige McGowan, M., Lindgren, J. (2006). Testing the 'Model Minority Myth', in Northwestern University Law Review, Vol. 100, No. 1, pp. 331-378 • <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/nguyen-thi-thuy-duong.php?itemid=3307> (cit. 13.9.2011) • <http://www.parlamentnilisty.cz/parlament/206900.aspx> (cit. 13.9.2011) • <http://tranthu.blog.idnes.cz/c/29348/19782008-Proc-sem-stale-jezdi-Vietnamci-Kdo-na-komvydelava.html> (cit. 13.9.2011) • <http://tranthu.blog.idnes.cz/c/29348/19782008-Proc-sem-stale-jezdi-Vietnamci-Kdo-na-komvydelava.html> (cit. 13.9.2011)

MÉDIA VERSUS KRAJNÍ PRAVICE

JAN CHARVÁT

V médiích je problematika krajní pravice a neonacismu poměrně oblíbená, protože neonacismus je kontroverzní, přitahuje pozornost a dobře se „prodává“. Zároveň je možné vůči němu zaujmout jasně negativní stanovisko, u kterého se dá předpokládat většinový souhlas zbytku společnosti.

Přívrženci neonacismu jsou všeobecně odsuzováni a dá se předpokládat, že nikdo tzv. normální se nemůže k této skupině přidat. Důsledkem toho je, že média mají velmi často tendenci sklouzávat k povrchnímu hodnocení, které nutně nemusí odpovídat realitě.

Velmi dlouho jsme byli svědky toho, jak se média snažila vykreslovat aktivisty krajní pravice jako deprivované, asociální, nemilované lidi s malým IQ. Přestože tento typ lidí je mezi stoupenci krajní pravice zjevně přítomen více než v jiných skupinách společnosti, nelze tvrdit, že tvoří její většinu. A zejména nelze tvrdit, že se z něj rekrutuje její vedení.

V momentě, kdy se ukázalo, že špičky neonacistického hnutí jsou schopny fungovat i v rámci moderní společnosti, jsou schopny nahlašovat své demonstrace a pracují tak, že státní aparát má potíže bránit jejich aktivitám, mají média tendenci obrátit a začít malovat portrét neonacistů jako jakýchsi tajuplných spiklenců, případně nebezpečných teroristů.

Ani jeden z těchto přístupů není ideální, neboť je pouhou mediální zkratkou, vzdálenou od reality. Klíčovým problémem je, dle mého názoru, neschopnost odlišovat podstatné záležitosti od nepodstatných.

KRAJNÍ PRAVICE VERSUS MÉDIA

Co se týče postojů k médiím, které využívají neonacisté nebo krajní pravice, vidíme zde oscilaci mezi dvěma proudy. Na jedné straně se dlouhodobě setkáváme s tím, že neonacisté i krajní pravice obecně **odmítají média** a pokládají je za lháře. Na druhé straně vidíme i tendenci **usilovat o mediální úspěch** či mediální slávu. To má dva důvody. Jednak že dobré informace v médiích mohou přinést nové příznivce. A v druhé řadě je pro aktivisty, zejména neonacistických skupin, možnost objevit se v médiích sama o sobě cílem. A to i tehdy, kdy informace zde zveřejněné nevyznívají zcela pozitivně.

„Pro mnoho lidí jsou tištěná média něčím jako písmem svatým. Jsou přesvědčeni o tom, že co se píše v novinách, musí být pravda a média mají jen jediný ušlechtilý účel a to informovat obyvatelstvo o aktuálních a zajímavých událostech. Většina lidí takto uvažuje. Naproti tomu většina nacionálních socialistů má na účel médií jiný názor. Jsme přesvědčeni, že jednotlivá média, tištěná, hlasová nebo obrazová, jen slouží zájmům svých majitelů, kteří skrze ně hýbají veřejným míněním. Skuteční majitelé drtivé většiny světových médií pochází z jednoho stejného etnika. Ale o něm dnes psát nechci. Řeč bude o jejich pěšácích. Těch, co již dávno pochopili, jakou mají média sílu, a pronikli do nich jako redaktoři, aby si jemně šířili svou agendu“

Pavel Eichler bez masky, 15. 11. 2006, Národní odpor, dostupné z: www.odpor.org

„Není na škodu se někdy zamyslet, jak dalece lze využít tak běžná média – televizi, noviny či film – jako mohutný nástroj propagandy. Není na škodu se někdy zamyslet, komu tzv. nezávislá média dnes patří a kdo má tu skutečnou moc vlastní tvorbu těchto médií ovlivnit. Kdo dokáže uměle vyvolat politické skandály, mezinárodní krize, bořit morální tabu. Kdo tvoří veřejné mínění.“

Není na škodu se někdy zamyslet, komu a proč tato propaganda slouží. Není na škodu se někdy zamyslet, zda mé názory, názory mých blízkých, a názory mého okolí nejsou těmito médii – tedy, těmito lidmi – nenápadně, o to však mohutněji ovlivňovány. Proč a za jakou cenu...“

Nadvláda Židů – mýtus?, 14. 5. 2008, Národní odpor, dostupné z: www.odpor.org

„Každý si jistě někdy položil otázku, jak příjemné a pohodlné to musí být pro mnoho lidí, kteří jdou s proudem, nevybočují a spolknou bez váhání vše, co jim dnešní média podstrčí pod nos. Proč by to také nedělali, jistě to bude v pořádku a informace a názory, které se k nim dostávají musí být zaručeně pravdivé, když se po celém světě šíří ty stejné.“

Jak příjemné je nevědět?, 27. 8. 2007, Národní odpor, dostupné z: www.odpor.org

KRAJNĚ PRAVICOVÉ MEDIÁLNÍ STRATEGIE

Mediální strategie, které vidíme u aktivistů krajní pravice, jsou v zásadě dvojího druhu. Tím prvním je snaha poutat na sebe **mediální pozornost** jakýmkoli způsobem a tím druhým je prezentovat se tak, aby byli „**zbaveni nálepek**“ extremistů či neonacistů.

Mediální pozornost

Příkladem první strategie je dlouhodobá práce Národní strany. Národní strana vždy vytvářela mediálně zajímavé kauzy, které se pohybovaly na hraně zákona (například nechvalně proslulá kampaň „Konečné řešení otázky cikánské“). Strana byla dostatečně kontroverzní, čímž přitahovala mediální pozornost, ale zároveň si její členové dávali velmi dobrý pozor, aby se neocitli mimo zákon. Výsledkem byla v podstatě permanentní kampaň, kterou „za“ Národní stranu vedla téměř všechna média. Díky nim se z Národní strany stala „jedna z nejvýznamnějších“ krajně pravicových stran v Čechách. Tímto způsobem byla prezentována a chápána i přesto, že reálný počet jejích členů pravděpodobně nikdy nepřekročil padesát. Po roce 2006 ztratila

„Jak jste už jistě zaznamenali, proběhnul předminulý týden Festival národů v německém městě Jena. A nezůstal ani bez reakce českého mainstreamu, který jako vždy podkládal svá tvrzení snůškou lží a polopravd. Myslím, že by bylo vhodné na některé „oficiální“ zprávy reagovat a vnést tak jasno do pozadí celé akce, postavení Hnutí národního odporu působícího v českých zemích a jeho vývoje a také vhodně analyzovat některé nástroje, které v poslední době profesionální lháři účelově užívají.“

Je děsivé, jakou mocí disponují oficiální média. I v případě, že zmíní sebevětší hloupost, je výsledkem to, že je většinou společností nekriticky přijímána jako vyjádření skutečného stavu.“

Napsali o nás, aneb ukázka praktik českých médií, 17. 9. 2007, Národní odpor, dostupné z: www.odpor.org

Národní strana veškeré kontakty s ostatními subjekty krajní pravice. Demonstrace, které pořádala, měly v podstatě nulový dopad, jak v rámci krajní pravice, tak i v rámci společnosti. Ovšem pomíneme-li mediální diskurs.

Tento stav je v zásadě důsledkem chybné mediální práce, která nedokázala odhalit nízký potenciál Národní strany. U Národní strany pak šlo o perfektní pochopení mechanismů současné mediální praxe a jejich bezchybné využití.

„Zbavování se nálepek“

Velmi dobrým konkrétním příkladem druhé strategie, tedy snahy „zbavit se nálepek“ neonacisty, je rozsáhlý rozhovor Viliama Bucherta s Filipem Vávrou, jedním z nejvýznamnějších aktivistů krajní pravice, který vyšel v MF Dnes v květnu 2009. V tomto rozhovoru Filip Vávra představil všechny součásti taktiky, jak se prezentovat nikoliv jako neonacista, ale jako politická alternativa. Odmítl označení neonacisty i rasisty. Hovořil o tom, že jeho vize je vizí ochránářskou, že se snaží o zachování lidské biodiverzity, což jsou pojmy, které jsou dnes oblíbené a je možné je nějakým způsobem využívat.

Redaktor při tomto rozhovoru nejspíše předpokládal, že „nachytá“ neonacistu na několika otázkách týkajících se Adolfa Hitlera či rasismu, a přistupoval k němu (právě na základě dlouhodobé mediální představy) jako k asociálnímu, nepříteli inteligentnímu jedinci. Kdyby pan Buchert znal krajně pravicovou scénu, věděl by, že již dávno vytvořila mediální postupy, jak se podobným otázkám na jedné straně vyhnout a zároveň se prezentovat způsobem, který bude jejím příznivcům zcela pochopitelný. Díky přehnanému sebevědomí, podpořenému mediálním mýtem, že neonacisté jsou skupinou asociálních deprivantů se sníženou inteligencí, se celý rozhovor proměnil v rozsáhlou propagandu postojů české krajní pravice, kterému redaktor jen velmi neobratně sekundoval.

Demonstrujme si to na konkrétních **technikách**, které Filip Vávra v rozhovoru použil:

„Budu dál bojovat za svobodu slova ... Existují už stovky lidí, kteří byli vyšetřováni či odsouzeni pouze za to, že vyjádřili svůj názor. Chápu, že některé názory se někomu nemusí líbit, ale chci absolutní svobodu slova, podobně té ve Spojených státech.“

Svoboda slova je v poslední době pro krajní pravici hlavním tématem. Perzekuce, které jsou neonacisté vystaveni za šíření rasistických, homofobních a agresivních názorů, je interpretována jako „popření svobody slova“. **Boj za svobodu slova** má v Čechách ještě stále jisté konotace k období před rokem 1989 a je vnímán pozitivně. Svoboda slova v pojetí neonacistů ale znamená svobodu k šíření rasismu, antisemitismu, popírání holocaustu, přičemž odmítají jakoukoli kritiku svých názorů (právě s absurdním odvoláním na svobodu slova). Podle současných zákonů pak jde jednoznačně o protizákonnou činnost.

„Není to černobílé...Z toho, co já vím, si lidé myslí, že takový popírač holocaustu tvrdí, že žádná Osvětim či Dachau nestály. Jenže ti popírači neříkají, že nebylo nic, nemyslí to tak. Spíše mají výhrady ke konkrétním věcem.“

Zde vidíme případ snahy o **relativizaci názorů popíračů holocaustu**. Tyto názory jsou v současné v Evropě v zásadě nepřijatelné. Holocaust je stále považován za nejhorší moment, který se obecně s nacismem spojuje. Proto se jej neonacisté snaží zlehčovat nebo zcela odmítat. Vytvořili v tomto směru poměrně rozsáhlou literaturu, kde předkládají „alternativní“ pohled na holocaust. Jeho cílem je primárně zpochybnit samotnou existenci masového vyvražďování (tudíž samozřejmě není pravda, že „neříkají, že nebylo nic“, jak tvrdí Vávra). Protože je takové tvrzení ale v zásadě nemožné, snaží se relativizovat jeho existenci výroky typu „nic není černobílé“.

„Je jednoduché pro režim označit takto svého protivníka a demonizovat ho. Možná jsem ideologem určitých myšlenek toho hnutí, ale nenazval bych to neonacismem, ani se jím necítím. Považuji se za bílého evropského nacionalistu... ... Ať řekneme cokoli, hned jsme označováni za neonacisty, popírače holocaustu či extremisty.“

Zde máme **snahu o odmítnutí „labelingu“**. Označení za neonacistu je skutečně v současné době velmi dehonestující. Proto se jej také většina neonacistů snaží zbavit. Obvykle je to ale poměrně obtížné, protože existují průkazná fakta, která jejich příslušnost k neonacismu potvrzují. Pro neonacisty je proto nejjednodušší tvrdit, že prostě neonacisty nejsou, že jsou demonizováni, případně že nic takového jako neonacismus neexistuje. V tomto případě však lze doložit přítomnost Filipa Vávry na neonacistických koncertech a demonstracích i jeho organizační aktivity pro Národní odpor. Stejně tak lze napadnout označení se za „bílého evropského nacionalistu“. Jak se spojuje nacionalismus s barvou kůže? Tzv. „rasový nacionalismus“ není nic jiného, než jiné označení pro rasismus.

„Pro mě je rasismus ochranou etnika a jeho kultury. Všichni kromě bílých dnes mohou být hrdi na to, co jsou. Pokud to řekne bílý, hned je označen za rasistu. ... Myslím si, že rozdíl se mají zachovávat.“

Zde vidíme **snahu o rehabilitaci termínu „rasismus“**. Pro Vávru je rasismus „ochranou“ etnika, ale není jasné před čím. Respektive jasným se to stane až po vyřčení věty „rozdíl se mají zachovávat“. Etnikum je tedy potřeba chránit před smíšením s jinými etniky. Jinak řečeno – odmítáme smíšená manželství, což není nic jiného, než jeden z klíčových zákonů „na ochranu rasy“ přijatý v nacistickém Německu (nebo v JAR). Obtížné doložitelné je i tvrzení, že každý může být hrdý na to, co je, pouze běloši nikoli. Většina institucí pro rozvoj nebo ochranu kultury (v rámci Evropy) je a priori určena k rozvoji kultury původní, tedy „bělošské“ a „evropské“. Pouze to není implicitně uváděno, protože tyto instituce obvykle vznikaly v době, kdy jiná než „evropská“ kultura neexistovala.

„Pokud jde o můj domov, tak bych byl rád, aby zůstal takový, v jakém jsem vyrostl, tedy český, nebo obecněji řečeno evropský.... Byli sem puštěni cizinci, kteří jsou ochotni pracovat za málo, místo aby ta práce byla pro zdejší lidi a byla lépe ohodnocená. ...Do budoucnosti by se měl u nás udržet podíl nejméně 90 procent Čechů, aby bylo možné zachovat naši kulturu.“

Podle těchto **tvrzení je kultura přímo vázána na etnicitu**, resp. národnost. To je samo o sobě jen těžko doložitelné. Tvrzení je ovšem navíc zmatečné, protože jednou se Vávra odvolává na českou kulturu, podruhé na evropskou. Problém, před kterým tu stojíme, spočívá v definici kultury. Podle Filipa Vávry je zřejmě kultura cosi pevně a jednou provždy daného. Něco, co je spojeno s národností nebo etnicitou – zřejmě se tedy přenáší geneticky. To je ovšem přístup, který je velmi diskutabilní.

„Od Havlových dob existuje škola naivních liberálů, ti si žijí ve čtvrtích, kde Roma nepotkají, ale mají patent na to, jak by měla společnost fungovat. ...Integrace pomáhá některým menšinám, ale pro bílé lidi neznamena žádný přínos.“

V tomto případě používá Vávra poměrně **oblíbenou techniku**, která se používá již od počátku 90. let a kterou bychom mohli nazvat **„Hlas obyčejného člověka“** a která spočívá v obviňování intelektuálů, specialistů a odborníků z toho, že danému problému nerozumějí, zatímco „obyčejný člověk“ z ulice zná realitu velmi dobře. Právě v případě romské problematiky je tento argument používán často (samozřejmě nejen neonacisty). Romskou problematiku přitom řeší řada institucí a velká část z nich má své informace přímo z terénu. Dobře provedená integrace samozřejmě pomáhá celé společnosti zcela konkrétně – integrování příslušníci menšin nevytvářejí potíže a přinášejí společnosti zcela konkrétní zisk (pracují, vytvářejí pracovní příležitosti, platí daně atd.).

„Nejsem vyznavačem násilí, ale vyznavačem sebeobrany ano.... my jsme se jen bránili.“

V této části textu Vávra **popírá násilnost neonacistického hnutí**, přitom právě násilí je pro toto hnutí základním atributem. Současně je to věc, která většinovou společnost nejvíc odpuzuje. Proto je třeba tento fakt zakrýt. Nejlepším způsobem je právě odkaz na to, že násilí páchané neonacisty má sebeobranný charakter. V tomto případě jde o obranu před policií, v jiných případech (ale ve stejném kontextu) je rasově motivované násilí interpretováno neonacisty jako obrana vlastní rasy nebo národa. Realita je ovšem taková, že demonstrace v Janově (o které zde Vávra mluví) byla od počátku plánována jako násilná, přičemž tento fakt byl řešen veřejně na fóru hooligans.cz. Tvrdit, že šlo o sebeobranu, je tak prokazatelně nepravdivé.

„Národní odpor bych srovnal s výrazem národní obrození, nejde o organizaci, která by měla šéfa a strukturu, spíše jde o myšlenkový proud.“

Popírání existence prokazatelných krajně pravicových struktur a jejich aktivit, případně jejich relativizace, je další taktikou krajně pravicových aktivistů. V rozhovoru uvádí Vávra prokazatelnou nepravdu. Ve starších textech, které byly zveřejněny na webových stránkách Národního odporu, se mluví o jednotlivých aktivistech. Na záznamech z demonstrace Národního odporu v Brně z roku 2005 se přímo představuje jeden z organizátorů. Filip Vávra byl zakladatelem a neformálním vůdcem této organizace. To že nemá určitá skupina formální členství, neznamená, že neexistuje.

„On (hlavní hrdina Vávrovy knihy) chtěl vytvořit jednotnou árijskou Evropu. I to je váš cíl?“

„Je, ale chci ho dosáhnout nenásilně.“

Dosáhnout etnický „čistý“ Evropy bez násilí je nesmysl. Evropa nikdy nebyla etnický „čistá“ (vzpomeňme jen, kolik významných evropských myslitelů, politiků, spisovatelů atd. mělo neevropský původ).

Primárním důvodem k vystoupení, jaké poskytl MF Dnes Filip Vávra, je snaha prezentovat se na veřejnosti jako „politická alternativa“ a nebýt spojován s pejorativním označením neonacista. Přesně k tomu tato taktika směřuje.

Problém vychází z jedné hlavní věci, kterou si ne vždy uvědomujeme a která ne vždycky zaznívá. Neonacisté se nemohou veřejně přihlásit ke své skutečné ideologii a k tomu, co si skutečně myslí. Pokud by to udělali, byli by nejspíše vystaveni trestnímu stíhání. Proto za více než 50 let své existence vytvořili celou řadu postupů, jak se tomuto vyhnout.

Znamená to, že v momentě, kdy budete mluvit jakýmkoli způsobem ve veřejném prostoru s někým z neonacistické scény, nemůžete se spolehnout na to, že bude mluvit o věcech, které si skutečně myslí, kterým věří a které chce prosazovat. Skutečně pravdivé odpovědi by vedly u neonacistů k trestnímu stíhání. Proto z principu pravdivě odpovídat nebudou. Tento moment je u neonacistů mnohonásobně výraznější, než u jakékoli jiné skupiny a v rámci mediální práce je třeba mít tento fakt neustále na paměti.

JAK PŘÍSTUPOVAT K PODOBNÝM ROZHOVORŮM

Nedomnívám se, že lze (nebo je užitečné) podobné názory a postoje ignorovat. Ignorace problémů nevede k jejich řešení. Je ovšem otázka, kolik mediálního prostoru je vhodné těmto lidem věnovat. Pokud tedy k podobnému rozhovoru dojde, mělo by k němu být – podle mého názoru – přistupováno podle skutečného významu, který obvykle nebývá příliš velký. Umístění rozhovoru s Filipem Vávrou na stránku, kde byly zveřejňovány rozhovory s vládními činiteli, této logice odporuje. Na podobné rozhovory je třeba se připravit, nebo – což je poněkud složitější varianta – doplnit rozhovor informacemi od odborníků. V zásadě je ale osobní příprava nejlepší variantou.

ZDROJE

<http://www.odpor.org/index.php?page=clanky&kat=&clanek=486>
<http://www.odpor.org/index.php?page=clanky&kat=&clanek=813>
<http://www.odpor.org/index.php?page=clanky&kat=&clanek=676>
<http://www.odpor.org/index.php?page=clanky&kat=&clanek=689>

DOPORUČENÍ

- Vždy zhodnoťte, zda připravovaný rozhovor skutečně přinese předpokládaný užitek.
- Před rozhovorem nastudujte kauzu, o které chcete mluvit.
- Před rozhovorem nastudujte profil člověka, se kterým chcete mluvit.
- Obraťte se na odborníky.
- Nepředpokládejte, že zpovídaného „nachytáte“.
- Počítejte s tím, že vám bude vědomě lhát.
- Po rozhovoru doplňte chybějící informace (rámeček s věcmi, které v rozhovoru nezažněly, ale jsou pro pochopení kontextu významné).

LIMITY INFORMOVÁNÍ O NÁSILÍ Z NENÁVISTI ANEB JAK NENARAZIT

DAVID OPLATEK

Média pomáhají utvářet obraz o kriminalitě a vyšetřování jednotlivých trestných činů. Je to důležitá a nezbytná práce, která jednak může napomoci k odhalení a dopadení pachatele nebo v některých případech (např. při nedostatečném přístupu policie) může vhodně uveřejněná reportáž donutit policii k většímu nasazení. Někdy však publicita v médiích může být kontra-produktivní, zvláště při zveřejňování informací o násilí z nenávisti.

Média jsou do určité míry omezena při své úloze poskytovat informace z trestního řízení. Tato omezení vyplývají přirozeně z faktu, že novináři informují o takových okolnostech trestného činu nebo jiného násilného aktu, které, pokud jsou zveřejněny nevhodně, mohou ztížit vyšetřování nebo poškodit oběť. Rozsah omezení je rovněž stanoven zákonem, a to zejména předpisy trestního práva, ale také předpisy práva občanského a správního.

Úkolem tohoto článku je seznámit novináře s rozsahem zákonných omezení, aby mohli předejít případným porušením těchto předpisů a postihům vyplývajícím z jejich porušení. K výraznému omezení zveřejňování informací z trestního řízení došlo v roce 2009, kdy se zákonodárci rozhodli omezit zveřejňování řady údajů o vyšetřování, včetně těch o obětech trestných činů. Došlo však i k restrikci zveřejňování dalších informací z trestního řízení, včetně policejních odposlechů. Až v roce 2011 došlo k rozvolnění této zákonné úpravy. Od té doby mohou být určité informace médiu zveřejněny, pokud se tak děje ve veřejném zájmu.

JAK MŮŽEME ROZDĚLIT ZÁKONNÁ OMEZENÍ ZVEŘEJŇOVÁNÍ INFORMACÍ?

Omezení zveřejňovat informace o násilí a trestné činnosti z nenávisti vyplývají z předpisů trestního, občanského a správního práva. Každé z těchto právních odvětví funguje odlišným způsobem. Pro informování ohledně násilí z nenávisti jsou nejdůležitější omezení, která vyplývají z trestního práva.

KDO NESMÍ DLE TRESTNÍHO ZÁKONA ZVEŘEJŇOVAT INFORMACE?

Přístup k informacím o trestním řízení mají různé osoby. Odlišná jsou i jejich práva a povinnosti, která souvisejí s jejich postavením v trestním řízení. Nejprísnější omezení ohledně zveřejňování plynou přímo ze zákona pro osoby, které trestnou činnost vyšetřují nebo o ní rozhodují.

SKUPINA	KDO	JAK	OMEZENÍ
Orgány činné v trestním řízení	• Policie • Státní zastupitelství • Soudy	• s veřejností komunikuje mluvčí • vydávají tiskové zprávy	• nejprísnější zákonné omezení pro komunikaci s veřejností • mají přístup ke všem informacím o trestním řízení
Osoby mající určité postavení dané zákonem v rámci trestního řízení	• pachatel • poškozený • svědek • zúčastněná osoba • zmocněnec poškozeného	• jakkoliv	• stejné omezení jako pro orgány činné v trestním řízení • rovněž mohou mít přístup k určitým nebo ke všem informacím o trestním řízení
Veřejnost	např. • aktivisté • novináři	• jakkoliv	• omezení platí pouze pro zvlášť chráněné oběti (viz níže)

Novinář uveřejnil na svém blogu informaci o útočnících, kteří napadli náhodného kolemjdoucího a velice brutálně ho zbil. Zveřejněno bylo jméno, příjmení, skutek, ze kterého byli obviněni, a jméno školy, kterou navštěvují. V době vynesení rozsudku byli pachatelé již plnoletí, ale v době útoku některým z nich ještě nebylo osmnáct. Autorovi textu byla uložena několikatisícová pokuta ve správním řízení.

zdroj: In IUSTITIA, 2011

Nelze vyloučit situaci, kdy se novinář dostane do tohoto postavení (může být zmocněncem poškozeného a mít přístup ke spisu), a proto je důležité, aby se s omezeními pro orgány činné v trestním řízení seznámil.

Které informace o konkrétních případech násilí z nenávisti se nesmějí zveřejňovat v trestním řízení?

Z hlediska trestního řízení je třeba zachovávat co nejvyšší opatrnost, protože zde hrozí ta nejprísnější možná sankce – trest odnětí svobody. V tzv. přípravném řízení (fáze od prvních úkonů policie až do podání obžaloby) nikdo nesmí zveřejnit žádné informace, které by mohly umožnit identifikaci následujících osob:

- obviněných (proti kterým se řízení vede)
- obětí/poškozených
- zúčastněných osob (ti, kterým byla zabavena věc použitá ke spáchání činu)
- svědků

Informace, které nesmějí být zveřejněny, jsou ty, které mohou vést **k jednoznačné identifikaci vymezených osob**, zejm. půjde o jméno a příjmení, datum narození, bydliště, může to být ale i adresa školy, místa zaměstnání či povolání, vždy s ohledem na konkrétní situaci a konkrétní místo. Například na malém městě postačí pokud bude zveřejněno, že poškozená je učitelkou v mateřské škole, a všem bude hned jasné, o koho se jedná.

Po celou dobu trestního řízení, tedy i **v hlavním líčení**, zákon pamatuje na zvýšenou ochranu osob, **tzv. zvlášť zranitelných obětí**. Jejich zvláštní postavení je odvozené jednak od jejich věku, rozumové a citové vyspělosti, jednak od závažnosti trestného činu, kterému byli vystaveni.

§ 8a odst. 1 trestního řádu – Při poskytování informací o své činnosti veřejnosti orgány činné v trestním řízení dbají na to, aby neohrozily objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení, nezveřejnily o osobách zúčastněných na trestním řízení údaje, které přímo nesouvisejí s trestnou činností, a aby neporušily zásadu, že dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen (§ 2 odst. 2). V přípravném řízení nesmějí zveřejnit informace umožňující zjištění totožnosti osoby, proti které se vede trestní řízení, poškozeného, zúčastněné osoby a svědka.

Zvláštní ochrana dle zákona je tedy zajištěna:

- osobám mladším 18 let
- bez ohledu na věk osobám, vůči kterým byl spáchán trestný čin kuplířství, šíření pornografie, nebo některý z trestných činů proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti, nebo proti rodině a mládeži; mezi tyto oběti patří i oběti trestné činnosti z nenávisťi

Navíc je v souvislosti s touto přísnější ochranou **zakázáno**:

- zveřejnit fotky, videa, audionahrávky nebo jiné informace o průběhu líčení před soudem, pokud by zveřejnění mohlo vést k identifikaci poškozeného
- zveřejnit pravomocný rozsudek ve veřejných sdělovacích prostředcích. V tomto případě musí být vždy odstraněno jméno, příjmení a bydliště osoby, která spadá do výše zmíněných

zvlášť ohrožených skupin poškozených, a je-li to nutné k ochraně zájmů takového poškozeného, může soud rozhodnout o dalších omezeních spojených se zveřejněním pravomocného odsuzujícího rozsudku.

Bez ohledu na to, od koho novinář získal záznamy z odposlechů, nesmí tyto záznamy zveřejnit, umožňují-li zjištění totožnosti této osoby, a pokud nebyly použity jako důkaz v řízení před soudem. V tomto případě nezáleží na tom, od koho a jak novinář záznamy získal, jestli od orgánů činných v trestním řízení oficiálně nebo je získal nelegálně.

§ – 8c Nikdo nesmí bez souhlasu osoby, které se takové informace týkají, zveřejnit informace o nařízení či provedení odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu podle § 88 nebo informace z něj získané, údaje o telekomunikačním provozu zjištěné na základě příkazu podle § 88a, nebo informace získané sledováním osob a věcí podle § 158d odst. 2 a 3, umožňují-li zjištění totožnosti této osoby a nebyly-li použity jako důkaz v řízení před soudem.

Při zveřejňování jakýchkoliv informací o obětech trestné činnosti (o těch, které nepodléhají zvláštní ochraně, viz níže) je důležité uvádět tyto informace velice citlivě. Obětem trestné činnosti v důsledku necitlivě zveřejněných informací o nich samých nebo o průběhu incidentu hrozí tzv. sekundární viktimizace. Sekundární viktimizací se rozumí proces, během něhož se oběť trestného činu, poté, co o ní a činu referují média, stane obětí znovu – tentokrát trpí psychicky, protože je s činem znovu konfrontována skrz média.

Výjimky z omezení

Omezení, jimiž jsme se v textu doposud zabývali, se neuplatňují pokaždé. Existuje několik výjimek:

- Zveřejnění údajů při **pátrání po osobách**: Uplatňuje se při pátrání po pohřešovaných osobách, ať už se jedná o oběti nebo případné pachatele.
- Odůvodňuje-li to **veřejný zájem**: Dle nové právní úpravy (platné od srpna 2011) je zveřejnění informací možné, odůvodňuje-li to **veřejný zájem**. Vždy by se však mělo zveřejňovat co nejméně informací o obětech trestné činnosti a naopak co nejvíce informací o pachatelích. To, co se považuje za veřejný zájem, se vždy řídí soudním rozhodnutím.

Žena přišla o manžela, který byl zavražděn jen kvůli tomu, že byl Rom. O případ se aktivně začali zabývat novináři a vdova jim poskytla svolení psát o ní a o zavražděném manželovi, protože doufala, že to pomůže a urychlí vyšetření případu. Po několika týdnech se však publicita obrátila proti ní, protože většina novinářů informovala neobjektivně.

zdroj: In IUSTITIA, 2011

- Byl-li dán písemný souhlas oběti: **Písemný souhlas oběti** ke zveřejnění informací musí být písemný a vždy musí předcházet zveřejnění informací. Souhlas se též vždy musí týkat konkrétní informace, která může být v médiích uvedena. Chuť a motivace oběti ke svolení se zveřejněním informací se může měnit a vyvíjet.

KTERÉ INFORMACE SE NESMĚJÍ ZVEŘEJŇOVAT Z HLEDISKA ZÁKONA NA OCHRANU OSOBNÍCH ÚDAJŮ

Další důležité omezení při zveřejňování informací z trestního řízení vyplývá ze zákona o ochraně osobních údajů. Zákon stanovuje podmínky pro zveřejňování osobních a citlivých údajů. Osobními údaji jsou takové údaje, podle kterých je možno identifikovat konkrétní osobu. Citlivým údajem je pak taková informace, která vypovídá např. o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, zdravotním stavu nebo o odsouzení za trestný čin.

Pokud novinář bude považovat za nutné, aby se v článku mluvilo např. o rasovém motivu incidentu, tak by neměl pracovat s etnicitou oběti nebo pachatele, ale se skutečným nebo domnělým motivem a pohnutkou pachatele. V takovém případě se o zveřejnění citlivých údajů nejedná.

OBČANSKÉ PRÁVO – OCHRANA OSOBNOSTI

Ustanovení občanského zákoníku o ochraně osobnosti zaručují každému právo na soukromí i na rodinný život. V případě uveřejnění informací o pachatelích nebo obětech trestné činnosti, by mohla být na dotčenou osobu podána občanskoprávní žaloba na ochranu osobnosti. V České republice to sice není moc obvyklé, soudy většinou nepřiznávají žalobcům výrazné odškodnění, ale zákon tento postup umožňuje.

CO VÁM HROZÍ? A JAK TAKOVÁ HROZBA VYPADÁ?

Postihy za nedovolené zveřejnění informací z trestního řízení můžeme rozdělit na několik skupin. Jednak se může jednat o přestupky, které řeší Úřad pro ochranu osobních údajů, nebo by se v případě závažnějšího porušení povinností mohlo jednat o trestný čin Neoprávněného nakládání s osobními údaji. Dále se může ten, kdo se cítí být zveřejněnými informacemi poškozen, domáhat nápravy občanskoprávní cestou či žalobou na ochranu osobnosti.

Trestní právo

Neoprávněné zveřejnění informací z trestního řízení by rovněž mohlo být posuzováno jako spáchání trestného činu dle § 180 trestního zákoníku Neoprávněné nakládání s osobními údaji. Tento čin spáchá ten, kdo i z nedbalosti uveřejní informace z trestního řízení, ke kterým se dostal při vyšetřování (bude se to týkat hlavně orgánů činných v trestním řízení), a dojde tak

k vážné újmě u osob, jichž se informace týkají. Za takové jednání může být vyměřen peněžitý trest nebo trest odnětí svobody až na 3 roky, v případě zveřejnění těchto informací v médiích až na 5 let.

Správní právo – přestupky

Dle okolností konkrétního případu může být za nedovolené zveřejnění informací uložena pokuta až do výše 1 milionu Kč, pokud však dojde ke zveřejnění informací v médiích, hrozí pokuta až do výše 5 milionů Kč.

Rozmezí sankcí je tedy skutečně velké, o výši pokuty rozhoduje Úřad pro ochranu osobních údajů. Výše pokuty bude záležet jednak na závažnosti přestupku, tak i na osobě pachatele přestupku. To znamená, že pokud neoprávněně zveřejní informace o oběti trestného činu v hlavním vysílacím čase televizní stanice, bude sankce jistě nepoměrně větší, než když ty samé informace zveřejnil na svém blogu nezávislý novinář.

Občanskoprávní spor

V případě prohry občanskoprávního sporu na ochranu osobnosti může být uloženo nahradit vzniklou (i nemajetkovou) škodu v penězích, omluva, případně odstranění zveřejněné informace (např. z webových stránek).

ODVĚTVÍ PRÁVA	KDO VEDE ŘÍZENÍ	JAK SE ŘÍZENÍ ZAČÍNÁ	SANKCE
Trestní právo	Policie	• z úřední povinnosti	• odnětí svobody • zákaz činnosti
Správní právo	Úřad pro ochranu osobních údajů	• z úřední povinnosti	• pokuta
Občanské právo	Ten, kdo byl poškozen	• žalobou, kterou může a nemusí podat poškozená osoba	• omluva • náhrada škody

ZDROJE

Šámal, P. a kol. (2008). Trestní řád – komentář. Praha: C. H. Beck • Kolman, P. (2011). Správní sankce na úseku ochrany osobních údajů, z epravo.cz: <http://www.epravo.cz/top/clanky/spravni-sankce-na-useku-ochrany-osobnich-udaju-73089.html> • Kučerová, A. a kol. (2009). Zákon o ochraně osobních údajů – komentář. Praha: C. H. Beck • Hulán, P. (2009). Ochrana informací a osobních údajů v trestním řízení, z e-advokacie.cz: <http://www.e-advokacie.cz/cz/clanky/ustavni-spravni-a-trestni-pravo/ochrana-informaci-a-osobnich-udaju-v-trestnim-rizeni.html>

PŘÍLOHA: PŘEHLED SKUTKOVÝCH PODSTAT TRESTNÝCH ČINŮ Z NENÁVISTI DLE PLATNÉHO TRESTNÍHO ZÁKONÍKU

• TRESTNÉ ČINY NARUŠUJÍCÍ SOUŽITÍ LIDÍ

§ 355 Hanobení národa, rasy etnické nebo jiné skupiny osob

(1) Kdo veřejně hanobí

a) některý národ, jeho jazyk, některou rasu nebo etnickou skupinu, nebo

b) skupinu osob pro jejich skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou skutečně nebo domněle bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

...

§ 356 Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod

Kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

...

§ 352 odst. 2 Násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci

(1) Kdo skupině obyvatel vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

(2) Kdo užije násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci nebo jim vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu pro jejich skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou skutečně nebo domněle bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

...

• TRESTNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVÍ

§ 140 odst. 1 a 2, odst. 3 písm. g) Vražda

(1) Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až osmnáct let.

(2) Kdo jiného úmyslně usmrtí s rozmyslem nebo po předchozím uvážení, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až dvacet let.

(3) Odnětím svobody na patnáct až dvacet let nebo výjimečným trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2

...

g) na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

§ 145 odst. 1, 2 písm. f) Těžké ublížení na zdraví

(1) Kdo jinému úmyslně způsobí těžkou újmu na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let.

(2) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

...

f) na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

§ 146 odst. 1, 2 písm. e) Ublížení na zdraví

(1) Kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

(2) Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

...

e) na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání.

...

§ 149 odst. 1, 2 písm. c) Mučení a jiné nelidské a kruté zacházení

(1) Kdo mučením nebo jiným nelidským a krutým zacházením v souvislosti s výkonem pravomoci orgánu státní správy, územní samosprávy, soudu nebo jiného orgánu veřejné moci působí jinému tělesné nebo duševní utrpení, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

...

c) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

• TRESTNÉ ČINY PROTI SVOBODĚ

§ 170 odst. 1, 2 písm. b) Zbavení osobní svobody

(1) Kdo jiného bez oprávnění uvězní nebo jiným způsobem zbaví osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let.

(2) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,

...

b) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání

...

§ 171 odst. 1, 3 písm. b) Omezování osobní svobody

(1) Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

(2) Odnětím svobody až na tři léta bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 v úmyslu usnadnit jiný trestný čin.

...

b) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání

...

§ 172 odst. 1, 2, 3 písm. b) Zavlečení

(1) Kdo jiného **lstí, násilím nebo hrozbou násilí nebo jiné újmy zavleče do ciziny, nebo ho přiměje, aby se do ciziny odebral, nebo ho odvrací od návratu z ciziny**, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let.

(2) Stejně bude potrestán, kdo jiného **lstí, násilím nebo hrozbou násilí nebo jiné újmy zavleče z ciziny do České republiky, nebo ho přiměje, aby se do České republiky odebral, nebo ho odvrací od návratu z České republiky**.

(3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,

...

b) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

§ 175 odst. 1, 2 písm. f) Vydírání

(1) Kdo jiného **násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl**, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo peněžitým trestem.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

...

f) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání.

...

§ 183 odst. 1, 2, 3 písm. b) Porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí

(1) Kdo **neoprávněně poruší tajemství listiny nebo jiné písemnosti, fotografie, filmu nebo jiného záznamu, počítačových dat anebo jiného dokumentu uchovávaného v soukromí jiného tím, že je zveřejní, zpřístupní třetí osobě nebo je jiným způsobem použije**, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.

...

(3) Odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán,

...

b) spáchá-li takový čin vůči jinému pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

• TRESTNÉ ČINY PROTI MAJETKU

§ 228 odst. 1, 3 písm. b) Poškození cizí věci

(1) Kdo **zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc**, a způsobí tak na cizím majetku **škodu nikoli nepatrnou**, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.

(2) Stejně bude potrestán, kdo poškodí cizí věc tím, že ji postříká, pomaluje či popíše barvou nebo jinou látkou.

(3) Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude pachatel potrestán,

...

b) spáchá-li takový čin na věci jiného pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

• TRESTNÉ ČINY ÚŘEDNÍCH OSOB

§ 329 odst. 1, 2 písm. b) Zneužití pravomoci úřední osoby

(1) Úřední osoba, která **v úmyslu způsobit jinému škodu nebo jinou závažnou újmu anebo opatřit sobě nebo jinému neoprávněný prospěch**

a) vykonává svou **pravomoc způsobem odporujícím jinému právnímu předpisu,**

b) **překročí** svou pravomoc, nebo

c) **nesplní povinnost** vyplývající z její pravomoci, bude potrestána odnětím svobody na šest měsíců až tři léta nebo zákazem činnosti.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán,

...

b) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,

...

• TRESTNÉ ČINY PROTI LIDSKOSTI

§ 400 Genocidium

(1) Kdo **v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou, třídní nebo jinou podobnou skupinu lidí**

a) uvede příslušníky takové skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit jejich úplné nebo částečné fyzické zničení,

b) provede opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí,

c) násilně převádí děti z jedné takové skupiny do druhé, nebo

d) způsobí příslušníkovi takové skupiny těžkou újmu na zdraví nebo smrt, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až dvacet let nebo výjimečným trestem.

...

§ 401 Útok proti lidskosti

(1) *Kdo se v rámci rozsáhlého nebo systematického útoku zaměřeného proti civilnímu obyvatelstvu dopustí*

...

e) perzekuce skupiny obyvatelstva na politickém, rasovém, národnostním, etnickém, kulturním nebo náboženském základě, z důvodu pohlaví nebo z jiného podobného důvodu,

...

§ 402 Apartheid a diskriminace skupiny lidí

(1) *Kdo uplatňuje apartheid nebo rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou nebo třídní segregaci nebo jinou podobnou diskriminaci skupiny lidí, bude potrestán odnětím svobody na pět až dvanáct let.*

...

§ 403 Založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka

(1) *Kdo založí, podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod člověka, nebo hlásá rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.*

...

§ 404 Projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka

Kdo veřejně projevuje sympatie k hnutí uvedenému v § 403 odst. 1, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

§ 405 Popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia

Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické, komunistické nebo jiné genocidium nebo jiné zločiny nacistů a komunistů proti lidskosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

O AUTORKÁCH A AUTORECH

Mgr. Martina Dvořáková, MSc. vystudovala Migrační a etnická studia na Univerzitě v Amsterdamu a Studia občanského sektoru na FHS UK. Absolvovala pracovní pobyty v Itálii a Německu, kde působila v neziskových organizacích zabývajících se asistencí lidem aktivním v sexbyznysu. V současné době pracuje v organizaci In IUSTITIA a vzdělává se v oblasti počítačové grafiky.

Mgr. Jan Charvát, Ph.D. et M.A. absolvoval Politologii na Karlově univerzitě a Politickou sociologii na Högsolan Dalarna ve Švédsku. Zabývá se zejména problematikou politického extremismu. Na toto téma publikoval odbornou monografii a řadu odborných i popularizačních článků.

Mgr. Klára Kalibová, právnička a zakladatelka občanského sdružení In IUSTITIA, prvního poradenského centra pro oběti násilí z nenávisti v České republice. Pravidelně publikuje a přednáší o násilí z nenávisti, rasismu a krajní pravici. V roce 2009 obdržela Fulbright-Masarykovo stipendium a strávila několik měsíců v USA, kde pracovala v předních neziskových organizacích, věnujících se extremismu a antisemitismu. Je studentkou postgraduálního studia na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Tématem její disertační práce je násilí z nenávisti a práva obětí.

Mgr. Petra Kutálková, La Strada Česká republika, o.p.s., pracuje na metodických a analytických pozicích i v přímé práci s obchodovanými a vykořisťovanými osobami. V minulosti pracovala např. s lidmi bez domova, v Centru romské kultury či učila odborné předměty na Střední romské škole sociální či Evangelické akademii Praha. Vystudovala sociální práci na FFUK, absolvovala zhruba 1000 hodin výcviků a kurzů zaměřených na práci s klientelou, včetně kurzů zaměřených na krizovou intervenci či práci s traumatem. Publikuje, přednáší a externě konzultuje.

Mgr. Petr Matoušek působí na katedře sociální práce Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Věnuje se problematice konstruování hranic ne/normality v různých tématech (prostituce, bezdomovectví, transgendery) a v různých prostorách (ulice, parky, veřejné domy, organizace sociální práce), kde jej zajímají také témata ne/průchodnosti a ne/veřejnosti. V pracovním i volném čase se ne/kontrolovaně pohybuje v okrajových kulturách.

Mgr. David Oplatek vystudoval právnickou fakultu UK. Již za studií pracoval pro neziskové organizace, které se zabývají ochranou základních lidských práv. V současnosti pracuje jako advokátní koncipient u AK Petr Šťastný. Zabývá se převážně trestním právem.

PhDr. Tomáš Trampota, Ph.D. je ředitelem Institutu komunikačních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Věnuje se sociologii médií a metodám výzkumu médií. Současně přednáší Kritiku médií na New York University. Je autorem několika knih o médiích, například práce Metody výzkumu médií a knihy Zpravodajství. Současně je předsedou CEE Network European Communication and Research Association.